

Comries catechismusverklaring heeft invloed tot op vandaag

De betekenis van Zondag 7

Uit het Reformatorisch dagblad, geplaatst op: 2-10-2003

Door ds. A. Moerkerken, rector en predikant der Gereformeerde Gemeenten

Het is 250 jaar geleden dat de eerste druk verscheen van de "Stellige en Praktikale Verklaaringe van den Heidelbergischen Catechismus" van de hand van Alexander Comrie, predikant van het Zuid-Hollandse Woubrugge. De titel dekt niet helemaal de inhoud, want het forse boek behandelt slechts 7 van de 52 Zondagen. Wel is er sprake van een machtig werk, dogmatisch van hoog niveau. Toen Comrie in Woubrugge voor de twaalfde of dertiende maal aan de behandeling van de Catechismus wilde beginnen, merkte hij dat hij zijn oude preekschetsen, die met kleine letter en met bleke inkt geschreven waren, zelf bijna niet meer lezen kon. Hij besloot nu nieuwe schetsen te maken en bijzondere zorg eraan te besteden. Tevens wilde hij extra aandacht geven aan de dwalingen die in zijn tijd actueel waren en veel wat reeds door anderen vóór hem op goede wijze was weerlegd, weglaten. Comrie begon de Catechismus nu zó uitvoerig en grondig te bespreken dat hij na vijftien maanden nog slechts zeven Zondagen had behandeld. Die preken gaf hij in 1753 in druk uit. We kunnen er niet aan denken in een artikel als dit een uitvoerige bespreking te geven van alle zeven preken. Voor één preek willen we een uitzondering maken: die over Zondag 7. Waarom? Omdat deze preek een historische achtergrond heeft die tot op vandaag de dag van betekenis is, én omdat de preek tot op heden diepgaande invloed uitoefent op de prediking binnen delen van de gereformeerde gezindte. Eerst iets over de historische achtergrond. In de twintiger jaren van de achttiende eeuw was er binnen de gereformeerde kerk in ons land strijd ontstaan over wat men noemde het wezen en het welwezen van het geloof. Aanleiding tot die strijd was de verschijning in 1722 van een boekje van de hand van Theodorus van Thuynen, predikant van Dokkum. Dit werkje blonk niet uit door begrip voor wat Van Thuynen de "fijnen" noemde. De auteur achtte het een dwaling van de "fijnen" te stellen dat het geloof niet bestaat uit een vertrouwen in de vergeving der zonden, maar uit een hongeren en dorsten naar Christus, dat aan dit vertrouwen vooraf gaat. Van Thuynen kwam erg fors uit de hoek: hij aarzelde niet hier van remonstrantisme te spreken, ja zelfs van de dwaling van het Concilie van Trente! Hij achtte een dergelijke stelling zonder meer in strijd met Zondag 7 van de Heidelbergse Catechismus. Dat komt er volgens Van Thuynen nu van, als men voet geeft aan mensen die uiterlijk vroom leven, maar die de kennis van Christus en het vertrouwen in de schuldvergeving missen.

Achttiende eeuw

Een scherpe reactie op deze uitlatingen kwam van de Groninger professor Anthonius Driessen. In zijn boekje "Saulus bekeert..." schreef hij op het laatste moment nog een voorrede, waarin hij Van Thuynen bestreed. Er ontstond een scherpe polemiek. Het bleek in deze discussie om heel wezenlijke dingen te gaan, die hun actualiteit vandaag nog niet verloren hebben. C. Graafland vat in zijn dissertatie "De zekerheid van het geloof" (1961) het verschil zó samen dat bij Van

Thuynen het hongeren en dorsten naar Christus geheel buiten het geloof is komen te liggen; volgens Driessen is dit een dwaling. De laatste verweet Van Thuynen dat deze niet slechts aan de zwakgelovigen alle moed ontnam, maar vooral dat hij zodoende het onderscheid wegnam tussen algemene overtuigingen die ook in onwedergeborenen wel zijn en zaligmakende overtuigingen. Volgens Driessen zijn de kennis, de toestemming en het vertrouwen waarover Zondag 7 van de Catechismus spreekt, op elkaar volgende geloofsdaden. De laatste, het vertrouwen, behoort volgens hem tot het welwezen van het geloof. De strijd over het wezen van het geloof beroerde de kerk in ons land diep. De Utrechtse hoogleraar F. A. Lampe mengde zich in de strijd met zijn "Vier academische verhandelingen over het zaligmakend geloof" (1723). Hij nam het voor Driessen op, hoewel genuanceerd. Lampe beriep zich onder meer op Gomar, die het vertrouwen in de vergeving der zonden had gerekend tot het welwezen van het geloof. Beide partijen kregen natuurlijk hun aanhang. De Dordrechtse predikant C. Vrolijkert koos voor Van Thuynen partij in zijn "Twee godgeleerde oefeningen". Daartegenover vertolkte Wilhelmus Schortinghuis in zijn bekende werk "Het innige Christendom" het standpunt van Driessen en Lampe.

Comries positie

In deze diep ingrijpende twisten heeft ook Comrie zijn positie moeten bepalen. De predikant van Woubrugge heeft zijn gevoelens over deze dingen het meest helder verwoord in zijn preek over Zondag 7. Deze preek is nog onlangs afzonderlijk uitgegeven ("Het oprecht geloof", Houten 1998). Ik citeer in dit artikel uit de editie van de "Zeven Zondagen" uit 1938. Toegekomen aan de vraag wat onder een oprecht geloof moet worden verstaan, verklaart Comrie dan eerst wat zo'n geloof níet is: "Als hier van het geloof gesproken wordt, zoo moeten wij daardoor niet verstaan eenige daad of werkzaamheid van den mensch of van de ziel der menschen. Dit moeten wij aanmerken tegen die, welke nooit anders van het geloof denken of spreken dan van een daad en werkzaamheid waardoor zeker gewrocht veroorzaakt of teweeg gebracht wordt. Ofschoon velen die zoo spreken en denken het niet zien, zoo is deze stelling nochtans de eigenlijke ziel van de leer der Remonstranten niet alleen .... maar het is in zijn grondslag daarenboven Sociniaansch en Paapsch" (blz. 426).

Geloof en geloven

Als het geloof niet anders dan een daad is waardoor wij gerechtvaardigd worden, dan is het volgens Comrie "zoo klaar als de zon aan den hemel" dat wij gerechtvaardigd worden uit en door de werken. En dát is zo "Paapsch" als het maar zijn kan. [Met grote nadruk bevestigt hij dat het zó belangrijk is dat hier door het geloof geen daad of werkzaamheid moet worden verstaan, dat als men hieraan begint te tornen men "de geheele leer doet wankelen" \(blz. 427\).](#) Hij wijst erop dat de Catechismus in Zondag 7 niet zegt dat wij door te gelóven, maar door het geloof Christus worden ingelijfd. Dit woord "geloof" geeft te kennen "de genade of de hebbelijkheid des geloofs, waaruit de daden van het gelooven voortvloeien en uitgeoefend worden; gij behoorde uw eigen taal te verstaan en te begrijpen dat er onderscheid is tusschen geloof en gelooven. Onthoudt het in het vervolg: Geloof geeft te kennen de genade des geloofs of de ingestorte hebbelijkheid, maar gelooven geeft te kennen de werkzame daden, uit dat geloof voortkomende. Zoo is het in alle andere opzichten, het gehoor is niet hooren; het eene is het zintuig, het andere de werkzame gewaarwording van hetgeen dat door het gehoor als een lijdelijk zintuig ontvangen wordt" (blz. 427). Nadat Comrie duidelijk gemaakt heeft dat het geloof géén werkzaamheid of daad kan zijn en dus wat het níet is, gaat hij ertoe over te zeggen wat het wel is: "Wij verstaan dan door het geloof hier een ingestorte hebbelijkheid of vermogen, dat God de H. Geest in de harten de

uitverkorenen instort, tegelijk met de nieuwe natuur, als deszelfs eerste en voornaamste deel, waardoor zij een vermogen, uit Christus en van Christus in hen overgaande, ontvangen om al de indrukken, die het Goddelijk Woord op dit vermogen of deze hebbelijkheid maakt, te ontvangen en volgens de ontvangen indrukken van het Woord, omtrent al de gedeelten van dit Woord werkzaam te zijn, overeenkomstig met de natuur van dit ingestorte vermogen en de inhoud van die teksten, welker inhoud met een bovennatuurlijk licht tot de ziel gebracht worden en van dit nieuw vermogen ontvangen worden" (blz. 428, 429).

Hebbelijkheid en dadelijkheid

In de preek over Zondag 7 betoogt Comrie verder dat, hoewel de hebbelijkheid (*habitus*) tot de dadelijkheid (*actus*) komen moet, de hebbelijkheid daarom in zichzelf nog niet onvolkomen is. Zo kan de smaak volmaakt zijn, hoewel zij nooit zoet heeft geproefd. Doorgaans verloopt er, aldus Comrie, niet veel tijd tussen de inplanting van het geloofsvermogen en de eerste geloofsdaden. De *habitus* komt tot de *actus* door de werking van de Heilige Geest, Die het Woord tot het geloofsvermogen brengt en de geloofsdaden veroorzaakt: "De werkzaamheden uit dit beginsel voortvloeiende, zijn overeenkomstig die gedeelten des Goddelijken Woords, waarmede en waardoor het God den Heiligen Geest behaagt op dit vermogen te werken. Werkt Gods Geest door de Wet op dit ingewrocht geloof, dan wordt de mensch, die het geloof oefent van zijn zonden en ellende op een zaligmakende wijze zoo overtuigd, dat hij waarlijk zich zoo kennende, zijn ellende betreurt, zijn zonden belijdt en zich voor God schaamt. Werkt Gods Geest door het Evangelie op het ingewrocht geloof, Jezus in het Evangelie openbarende aan de ziel, dan werkt het geloof omtrent den Middelaar, zoals Hij ontdekt wordt, van verre of nabij, in begeren, verlangen, hongeren, dorsten, vluchten, enz., zoo Hij van verre gezien wordt; maar zoo Hij van nabij aan de ziel geopenbaard wordt in het Woord van 't Evangelie, dan in aannemen, omhelzen, vertrouwen en verlaten van zichzelf op Hem met de volste gerustheid en verzekering" (blz. 430, 431). Dit lijkt mij een heel belangrijke passage voor de ook vandaag veelbesproken vraag of er van geestelijk leven sprake kan zijn vóór de geloofskennis van de Middelaar en voor de vraag waar de Wet Gods een plaats heeft in de waarachtige bekering.

Moeizame approbatie

Het uitgeven van de zeven preken heeft nogal wat voeten in aarde gehad. Naar aanleiding van de bespreking van het beeld van God had Comrie enkele kritische notities gemaakt bij de opvattingen van de Leidse hoogleraar Joan van den Honert, overigens zonder diens naam te noemen. Deze professor had een nogal gekunsteld onderscheid gemaakt tussen het beeld van God en de gelijkenis van God. Comrie had daar afstand van genomen. Om nu de volgens artikel 55 van de Dordtse Kerkorde vereiste approbatie te kunnen verkrijgen, was Comrie genoodzaakt vier bladzijden uit het reeds gedrukte stuk te laten verwijderen! Dat moet een pijnlijke zaak voor hem zijn geweest. In latere uitgaven is overigens de gewraakte passage gewoon weer opgenomen. Het heeft Comrie ook verder niet ontbroken aan tegenkanting. In 1755 verscheen van zijn hand een klein geschrift, getiteld "Bericht nopens de waarschuwinge van den Heer J. J. Schultens". De twee jaar tevoren verschenen catechismusverklaring van Comrie was door velen met vreugde ontvangen, maar niet door iedereen. Comrie werd om dit werk uitgemaakt voor een twistziek, stijfkoppig en scheurmakend mens. Het boek was de "toleranten", die in het midden van de achttiende eeuw hun zo intolerante trom steeds luider gingen roeren, bepaald tegen het zere been. Professor J. J. Schultens van Leiden, met wiens vader Comrie zo hartelijk bevriend was geweest, meende een bestrijding van Comries catechismusverklaring te moeten geven in een boek van meer dan 1000 bladzijden! De toon van Schultens boek is heftig

en emotioneel. Ik heb er nog eens in gebladerd en mij opnieuw verbaasd over de frustratie en de nijdigheid die achter het schrijven van zo'n ontzaglijk omvangrijk werk hebben moeten schuilgaan. Comrie gevoelde er geen behoefte aan in het openbaar te reageren. Wel schreef hij aan enkele vrienden een brief waarin hij de tegen hem ingebrachte beschuldigingen weerlegde. Op verzoek van de vrienden is deze brief toch uitgegeven: het is het bovengenoemde "Bericht" geworden. Het boekje is tegenwoordig vrijwel niet meer verkrijgbaar. Het was naar de maatstaven van die tijd klein en kostte twee kwartjes. Het is voor ons vooral van belang omdat er een schat van gegevens in te vinden is over Comries persoon.

Actualiteit

Men kan zich afvragen welke betekenis Comries Catechismusverklaring vandaag nog heeft. Voor de leesdiensten is deze verklaring niet geschikt, dat zal duidelijk zijn. De preken tellen vele tientallen bladzijden per stuk. Ook zijn zij voor de doorsnee kerkganger zeker niet eenvoudig. Toch heeft dit boek een geweldige invloed uitgeoefend en tot op vandaag de dag doet zich die invloed gevoelen. Dit is te verklaren door het feit dat ds. G. H. Kersten in zijn denken en in zijn prediking diepgaand door Comrie is beïnvloed. Hij bracht het zelf eens zo onder woorden dat hij Comrie "vermalen" had. En ds. Kersten heeft op zijn beurt tot op heden nog grote invloed in de Gereformeerde Gemeenten (in Nederland). De prediking in de Gereformeerde Gemeenten draagt nog altijd de sporen van Comries invloed. Met name geldt dit het hier besproken onderscheid tussen geloof en geloven, maar nauw hiermee verbonden -zoals reeds opgemerkt- ook de zo belangrijke vragen naar de plaats van de kennis van Christus in het genadeleven. Deze prediking weigert aan de ene kant mee te gaan met hen die van geen geestelijk leven willen spreken vóór men gekomen is tot de bewuste kennis van Christus, en aan de andere kant geeft deze prediking niemand grond voor de eeuwigheid buiten het borgwerk van de Middelaar. Voor velen moge dit een inconsequentie zijn, voor degene die zich in Comries werken en met name in zijn verklaring van de Catechismus heeft verdiept, zullen deze dingen helder zijn.

Bron : <http://www.digibron.nl/search/share.jsp?uid=00000000012dcaae807826fdaeee47ae&sourceid=1011>

Geloof en Geloven

Door G.A. Van den Brink, geplaatst op : 10-10-2003

Bron: http://www.refdag.nl/opinie/geloof_en_geloven_1_426774

De Schrift is er volgens G. A. van den Brink duidelijk over dat er zonder bewuste kennis van Christus geen vereniging met Hem door het geloof mogelijk is. Hij plaatst in onderstaande bijdrage vraagtekens bij de opvattingen van Alexander Comrie zoals die werden verwoord in een artikel van ds. A. Moerkerken over deze theoloog in onze editie van donderdag 2 oktober.

In de bijlage van donderdag 2 oktober schreef ds. A. Moerkerken een artikel over Alexander Comrie. Moerkerken maakt duidelijk waarin volgens hem de betekenis van Comrie voor vandaag gelegen is. De theologie van Comrie geeft een dogmatische verantwoording, hoe het mogelijk is dat iemand geen bewuste kennis van Christus heeft, maar wel een wedergeborene en

gelovige is. Moerkerken is er niet onduidelijk over dat hij om deze reden Comrie zo waardeert. Om dezelfde reden zouden ook ds. G. H. Kersten en de Gereformeerde Gemeenten in de lijn van Comrie zijn gegaan. Het valt te prijzen in Moerkerken dat hij voor zijn opvattingen te rade gaat bij een theoloog van formaat. Het is immers beter om een gedachtewisseling over de noodzaak van kennis van Christus te voeren aan de hand van de theologische argumenten die Comrie gegeven heeft, dan aan de hand van onduidelijke uitdrukkingen als "standen in de genade" "zien is nog geen hebben" enzovoorts. Echter, het punt dat Moerkerken zo in Comrie waardeert, is juist het punt van mijn bezwaar. Waarom zou het Evangelie nodig zijn, als wij zalig zouden kunnen worden zonder kennis van Christus? De Schrift is er duidelijk over dat er zonder bewuste kennis van Christus geen vereniging met Hem door het geloof mogelijk is. Men zie Joh. 6:53; Joh. 10:14; 1 Joh. 5:12 plus Kanttekeningen. Deze constatering zou al voldoende mogen zijn om vraagtekens te plaatsen bij de opvattingen van Comrie.

Desalniettemin wil ik in dit artikel twee aanvullende zaken betogen; ten eerste dat er ook dogmatisch gezien het nodige op Comries visie is af te dingen. Ten tweede dat het de vraag is of Moerkerken Comrie wel juist weergeeft. Eerst geef ik enkele punten van Comries visie weer, en plaats daar vier opmerkingen bij. Daarna ga ik in op de weergave van Comrie door Moerkerken. Comrie maakt onderscheid tussen hebbelijkheid en dadelijkheid van het geloof. Daarmee staat hij in een lange, gezonde traditie. Hierop richt mijn bezwaar zich dus niet. Comrie beweert echter dat de vereniging met Christus niet door de dadelijkheid, maar door de hebbelijkheid van het geloof tot stand komt. Daarmee plaatst hij zich buiten de genoemde gereformeerde traditie. Wie thuis is in de oude schrijvers, weet wel dat zij praktisch allen spreken over „de eigenlijke daad des geloofs.” Daarmee bedoelen zij dié daad van het geloof, die met Christus verenigt. Dat geloofsvereniging door een dáád geschiedt, stond voor al deze oude schrijvers vast. Om echter in Christus te kunnen geloven, moeten wij Hem kennen (Joh. 9:36). Het te kennen voorwerp van deze eigenlijke daad is Christus in Zijn Priesterlijk ambt. Zij beriepen zich hiervoor onder andere op Gal. 2:16: „wij hebben in Christus Jezus geloofd [daad], opdat wij gerechtvaardigd zouden worden.” Eerst moet er kennis van Christus zijn, daarna is er de eigenlijke daad des geloofs, daarna de vereniging met Christus. Dat is de visie die we aantreffen bij Gomarus, Voetius, Witsius, Brakel, Rutherford, Boston en vele anderen.

Waarom stelde Comrie dan toch dat de vereniging met Christus door de hebbelijkheid geschiedt? Wel, Comrie wilde ruimte laten voor de mogelijkheid dat wedergeborenen Christus niet kennen. Als hij nu zou stellen (met genoemde theologen) dat de vereniging met Christus geschiedt door de eigenlijke daad, dan zou hij óók moeten erkennen dat er zonder kennis van Christus geen geloven in Hem en geen vereniging met Hem mogelijk is. Dus stelde Comrie kortom, dat de vereniging met Christus níét door de daad plaatsvindt, maar door de hebbelijkheid van het geloof. Dan is vereniging mogelijk zonder dat er kennis is. Bij deze visie van Comrie zijn meerdere kanttekeningen te plaatsen. Ik noem er vier:

- Zoals gezegd, stellen praktisch alle gereformeerde theologen dat de vereniging met Christus door de daad des geloofs totstandkomt. Comrie zegt dat dit „Paapsch” is, en het „zoo klaar als de zon aan den hemel” is dat wij dan door de werken worden gerechtvaardigd. Twee opmerkingen daarbij: ten eerste is het nogal bevreemdend al deze theologen als "Paapsch" te benoemen. Ten tweede: als Moerkerken Comrie in deze visie volgt, waarschuwt hij impliciet u en mij op dit punt geen andere oude schrijvers dan Comrie te volgen - die zijn immers paaps.

- Comrie koppelt het onderscheid tussen hebbelijkheid en dadelijkheid aan het taalkundige onderscheid tussen respectievelijk "geloof" en "geloven". Hij vindt dit eigen aan de Nederlandse taal: „...gij behoortet uw eigen taal te verstaan.” De Schotse Comrie, wiens Nederlands altijd gebrekkig is gebleven, verschilt hierin van mening met Witsius. Witsius (geboren en getogen Nederlander) zegt juist dat bijna overal waar de Schrift over „geloof” spreekt, de dáád van het geloof wordt bedoeld. Dit maakt duidelijk dat het onaanvaardbaar is overal waar de Schrift en de belijdenisgeschriften van „geloof” spreken, dat steevast als "hebbelijkheid" te interpreteren. En dus vervallen Comries 'bewijzen' uit de Schrift en de belijdenisgeschriften. Comrie zelf houdt zich zelfs ook niet altijd aan zijn strenge onderscheid tussen geloof en geloven.

- Comrie interpreteert Zondag 7 vraag 20 van de HC als volgt: „Er wordt in het antwoord gezegd dat wij door het geloof (niet door het geloven) Christus worden ingelijfd. Het metterdaad geloven is dus strikt genomen volgens de HC niet onmisbaar om zalig te worden.” Ursinus noemt deze interpretatie niet; Faukelius laat in Kort Begrip de zinsnede „door het geloof ingelijfd” weg. Bovendien spreekt hetzelfde antwoord van de HC over „al Zijn weldaden aannemen”, wat onmiskenbaar verwijst naar de dadelijkheid van het geloof. Deze frase staat niet toevallig in het antwoord op vraag 20: de HC wil duidelijk maken dat het metterdaad aannemen onmisbaar is om zalig te worden. De suggestie van Comrie dat dit aannemen niet onmisbaar is tot zaligheid, is dus strijdig met de HC.

- Een vierde, wat filosofischer bezwaar: Comrie vindt het "paapsch" te stellen dat wij door middel van een daad worden verenigd met Christus. Maar dan is het even "paapsch" te stellen dat wij door middel van een inwendige genadegave (de hebbelijkheid van het geloof) zouden worden verenigd. Als een daad volgens Comrie intrinsiek verdienstelijkheid veronderstelt, dan geldt dat voor een genadegave (de hebbelijkheid) ook. Anders gezegd: de bezwaren van Comrie tegen de eigenlijke daad des geloofs worden niet ondervangen door te spreken over vereniging door de hebbelijkheid. Tot zo ver enkele punten van kritiek op Comries interpretatie van Zondag 7. Ik beperk me tot deze vier punten, omdat deze rechtstreeks aansluiten bij het artikel van Moerkerken.

Rest mij nog twee opmerkingen te maken bij het artikel van Moerkerken.

1. Moerkerken had er goed aan gedaan zelf Gomarus in diens context na te lezen, om te onderzoeken of Gomarus wel werkelijk spreekt over het vertrouwen als welwezen van het geloof (zoals Lampe beweert). Gomarus zegt integendeel (Acta Dorcht, blz. 852) dat juist het vertrouwen onderscheid tussen tijdgeloof en zaligmakend geloof maakt: de tijdgelovige mist het persoonlijk vertrouwen, maar de waargelovige weet en vertrouwt dat zijn zonden om Christus' wil vergeven zijn. Gomarus separeert dus op de vraag naar de aanwezigheid van persoonlijk vertrouwen. Dat is precies het tegenovergestelde van wat Lampe (en Moerkerken) Gomarus willen laten zeggen. Het kritiekloos herhalen van Lampe tot misinterpretatie.

2. Moerkerken zet te makkelijk een isgelijktken tussen Comrie, Kersten en de Gereformeerde Gemeenten. Er is namelijk op belangrijke punten heel wat minder overeenkomst tussen Comrie en Kersten, dan Moerkerken lijkt te veronderstellen. Met name geldt dit voor de invulling van de "vierderlei rechtvaardigmaking". Ik wijs erop dat sommige opvattingen door het leven gaan

als zijnde die van Comrie, terwijl ze afkomstig zijn van A. G. Honig (die op Comrie is gepromoveerd). De invulling van de "vierderlei rechtvaardigmaking" bij Honig is ronduit strijdig met Comrie zelf. De interpretatie van Kersten is nog weer anders. Moerkerken waardeert Comrie om theologisch ruimte te laten voor gelovigen die Christus niet kennen. Maar het lijkt me dan vereist, dat hij niet alleen Comrie toetst aan de Schrift, maar ook dat hij weet te onderscheiden tussen wat Comrie werkelijk zegt, en wat anderen beweren dat Comrie zegt. Anders komt zijn eigen weergave wellicht noch met de Schrift, noch met Comrie overeen. Het geheel overziende lijkt het me in ieder geval niet wenselijk de (veronderstelde) visie van Comrie enige normativiteit in de Gereformeerde Gemeenten toe te kennen. Voor het zo ver is, moeten we Comrie zorgvuldig hebben geïnterpreteerd, en zijn theologie hebben gelegd naast de Schrift en de hoofdlijn van de gereformeerde theologie.

Vereniging met Christus betekent twee dingen

Artikel van ds. A. Moerkerken uit het Ref. Dagblad 16/10/2003

Bron : http://www.refdag.nl/opinie/opinie/vereniging_met_christus_betekent_twee_dingen_1_427255

De theoloog Honig heeft op sommige punten Comrie gelezen door de bril van zijn promotor. Maar over het algemeen heeft hij Comrie op eerlijke en correcte wijze weergegeven, aldus ds. A. Moerkerken in enkele kanttekeningen bij een bijdrage van G. A. van den Brink over Comrie. In zijn opiniërende bijdrage oefent de heer G. A. van den Brink forse kritiek op een artikel van mij in het RD van 2 oktober. Dat artikel ging over het feit dat het 250 jaar geleden is dat Alexander Comrie zijn verklaring van de eerste zeven zondagen van de Heidelbergse Catechismus het licht deed zien. De kritiek van Van den Brink betrof drie zaken. In de eerste plaats verzette hij zich tegen de stelling dat „wij zalig zouden kunnen worden zonder de kennis van Christus.” Deze stelling zou van Comrie zijn en door mij zeer worden gewaardeerd. Van den Brink meent dat deze opvatting de Schrift weerspreekt, en onderbouwt dat met het noemen van enkele Schriftplaatsen. In de tweede plaats had Van den Brink er behoefte aan te betogen dat er niet alleen Schriftuurlijk, maar ook dogmatisch gezien het nodige op Comries visie is af te dingen. In de derde plaats achtte hij het nog maar de vraag of ik Comrie wel juist heb weergegeven. Het zij mij vergund bij deze dingen enige kanttekeningen te maken.

Goed lezen blijkt toch telkens weer een probleem. Mijn artikel over Comries catechismusverklaring eindigde met de opmerking dat de prediking in onze -door Comrie zo beïnvloede- gemeenten aan de ene kant weigert mee te gaan met hen die van geen geestelijk leven willen spreken vóór men gekomen is tot de bewuste kennis van Christus, maar dat diezelfde prediking aan de andere kant aan niemand grond geeft voor de eeuwigheid buiten het borgwerk van de Middelaar. Wie hiervan maakt dat men volgens ons zonder de kennis van Christus ook wel zalig kan worden, maakt zich schuldig aan een naar laster neigende vertekening van andermans standpunt. Telkens en telkens weer duikt in de kerkelijke pers het beeld op dat men in de Gereformeerde Gemeenten kan beluisteren dat het kennen van de Middelaar een soort geestelijke luxe zou zijn, maar dat het op reis naar de eeuwigheid ook wel zonder dat kan. Nu, dat heeft Comrie niet geleerd, dat heeft ds. G. H. Kersten niet geleerd en dat leren wij niet.

Wat wij leren, is dat het genadeleven begint met een inlijving in Christus, een wondere daad Gods, waarbij de zondaar geheel lijdelijk is. God werkt dat „zonder ons in ons”, om met de Dordtse Leerregels te spreken. Wat wij ook leren, is dat de allereerste vruchten van de waarachtige bekering (de droefheid naar God, de verbrokenheid onder de zonde, het heimwee naar Gods gemeenschap) voortvloeien uit die inlijving in Christus. En voorts leren wij dat het voor elke zondaar nodig is alle grond voor de eeuwigheid te verliezen buiten het volkomen offer van Christus, toegepast aan het hart.

De heer Van den Brink heeft ook in dogmatisch opzicht enkele bedenkingen bij Comries standpunt. Gelukkig valt hij de theoloog van Woubrugge niet aan op het door hem gemaakte onderscheid tussen de „hebbelijkheid” en de „dadelijkheid” van het geloof. Anderen doen dat wél, maar Van den Brink acht Comrie hiermee te staan in een „lange, gezonde traditie.” De bezwaren van Van den Brink richten zich echter tegen het feit dat Comrie heeft geleerd dat de vereniging met Christus niet door de dadelijkheid, maar door de hebbelijkheid van het geloof tot stand komt. Daarmee zou hij zich in feite plaatsen buiten de kring van „praktisch alle gereformeerde theologen.” Die zouden als volgt hebben geleerd: Eerst moet er kennis van Christus zijn, daarna is er de „eigenlijke daad des geloofs”, daarna de vereniging met Christus. Dit lijkt mij een wonderlijke stelling, en wel om verschillende redenen. Het ziet er bij deze zienswijze donker uit voor vroeg stervende kinderen. Die zijn immers niet in staat enige geloofsdaad te oefenen. Wie evenwel leert dat onze zaligheid niet afhangt van onze geloofsdaad maar van de ontvangen genade des geloofs, kan ook voor vroeg stervenden hoop hebben.

Verder wordt de prangende vraag niet beantwoord wat dan volgens Van den Brink de functie is van de hebbelijkheid van het geloof. Hij erkent -gelukkig- dat het dogmatisch juist is hiervan te spreken, maar zwijgt verder over haar betekenis. Het kan toch niet zo zijn dat men de hebbelijkheid (de habitus, het geloofsvermogen) kan hebben ontvangen en toch voor eeuwig verloren gaan? Zouden zich dan in de buitenste duisternis mensen kunnen bevinden die wel de hebbelijkheid, de gave van het geloof hebben, maar bij wie het nooit tot de geloofsoefeningen kwam? In de derde plaats doet Van den Brink Comrie in het geheel geen recht als hij stelt dat Comrie zou hebben geleerd dat de vereniging met Christus door de hebbelijkheid van het geloof geschiedt, om zo „ruimte te laten voor de mogelijkheid dat wedergeborenen Christus niet kennen.” Dát was het motief van Comrie niet! Hij wilde een oplossing bieden in de droevige strijd die in de eerste helft van de achttiende eeuw de kerk in Nederland diepgaand had verdeeld, de strijd over de vraag of het vertrouwen waarover Zondag 7 spreekt, tot het wezen of tot het welwezen van het geloof behoort. Comrie nam in zekere zin een middenpositie in tussen de Dokkumse predikant Van Thuyne en de Groninger hoogleraar Driessen. Door zijn spreken over de habitus van het geloof, waarin in de kiem alle geloofsdaden reeds aanwezig zijn, en de actus, waarmee de geloofsdaden worden geoefend, heeft Comrie getracht recht te doen aan het spreken van de Schrift en in zijn tijd als bruggenbouwer bezig te zijn.

Vervolgens moet men zich afvragen of Van den Brink wel kennis heeft genomen van de wijze waarop Comrie is omgegaan met zijn spreken over de vereniging met Christus. Van wezenlijke betekenis is hier de eerste preek van zijn in 1744 verschenen "Verhandeling van enige eigenschappen des zaligmakenden geloofs". Later heeft Comrie over dit boek een veelzeggende opmerking gemaakt: „Vindende dat deze en gene onder u in een begrip stonden dat wij geen leven hebben voordat wij dadelijk Christus aannemen en dat wij door dat dadelijk aannemen eerst Hem ingelijfd worden, zo gaven wij de "Eigenschappen des Geloofs" uit..." Heel leerzaam is

het, in die eerste preek te lezen hoe de vereniging met Christus voor Gods kind twee dingen betekent: Christus verenigt Zich in de wedergeboorte eerst met de uitverkoren zondaar, waarbij deze laatste geheel lijdelijk is. Vervolgens verenigt zich de uitverkoren zondaar met Christus, waarbij men er goede nota van moet nemen dat Comrie als eerste gevolg hiervan noemt een afkeer in de ziel van alle zonde. Van den Brink heeft ook een „filosofisch bezwaar” tegen Comries opvatting dat het „paapsch” zou zijn te stellen dat wij door middel van de geloofsdáád met Christus worden verenigd. Comrie leerde dat wij niet door de daad van het geloof Christus worden ingelijfd, maar door de genáde van het geloof. Van den Brink meent nu dat het even „paapsch” is te stellen dat wij door middel van een inwendige genadegave met Christus zouden worden verenigd. Als een daad volgens Comrie verdienstelijkheid veronderstelt, zou dat ook gelden voor een genadegave. Ik moet zeggen dat de logica van deze redenering mij ten enenmale ontgaat. Als de apostel Paulus over het geloof als Gods gave spreekt (Efeze 2:8), wekt hij waarlijk niet de indruk aan deze gave enige verdienstelijkheid toe te kennen. Bij het lezen van Van den Brinks opmerking dat Comrie zou suggereren dat het aannemen van Christus niet onmisbaar is tot de zaligheid en dat deze suggestie strijdig is met de Heidelbergse Catechismus, heb ik de ogen uitgewreven. Men behoeft alleen maar te lezen wat Comrie over het aannemen schrijft (”Het oprecht geloof”, 1998, blz. 100-105) om hier uit de droom geholpen te worden.

Kort wil ik zijn over Van den Brinks laatste punt. Ik zou Gomarus geen recht hebben gedaan en Comrie op bepaalde punten niet goed hebben geïnterpreteerd. Wat Gomarus betreft: Professor Frederik Adolf Lampe heeft destijds beweerd dat Gomarus het vertrouwen tot het welwezen van het geloof rekent. Van den Brink betwist dit, citerend uit de Dordtse Acta. Ik acht dit punt in dit verband van ondergeschikt belang, maar wil er wel op wijzen dat G. P. van Itterzon in zijn dissertatie over Franciscus Gomarus (1930) opmerkt dat deze Leidse hoogleraar het vertrouwen als vrúcht van het geloof aanmerkt, daarbij citerend uit diens ”Opera”, deel III (a.w., blz. 293). Heeft Van Itterzon ook slecht gelezen?

Wat de interpretatie van Comrie betreft, wijst Van den Brink erop dat ik te gemakkelijk een isgelijktken zou hebben gezet tussen Comrie, Kersten en de Gereformeerde Gemeenten. Met name wat betreft de „vierderlei rechtvaardigmaking” zouden sommige opvattingen door het leven gaan als zijnde die van Comrie, terwijl ze in feite afkomstig zijn van A. G. Honig, die op Comrie is gepromoveerd. Van den Brink laat na dit hard te maken. Ik wil niet betwisten dat Honig op sommige punten Comrie heeft gelezen door de bril van zijn promotor, dr. A. Kuyper. Het meest treffende voorbeeld daarvan treft men aan op bladzijde 197 van Honigs in 1892 verschenen proefschrift, waar hij Comrie op het gebied van het verband van wedergeboorte en doop tracht te spannen voor de kar van Kuyper. Maar over het algemeen heeft Honig Comrie op eerlijke en correcte wijze weergegeven. De interpretatie van de in 1761 verschenen ”Brief over de rechtvaardigmaking” is geen eenvoudige zaak, ook al vanwege het vele Latijn. Maar dat Kersten Comrie op het punt van de rechtvaardigmaking verkeerd zou hebben weergegeven, moet naar mijn mening eerst bewezen worden voordat het zou mogen worden gesuggereerd. Ik heb -laat ik dat tot slot mogen zeggen- dit artikel waarlijk niet met genoeg geschreven. Ongetwijfeld zal het op menige lezer als een vorm van theologische haarkloverij overkomen. Dat is spijtig. Het gaat over heel tere dingen en elke strijd hierover kan die teerheid schaden. Maar ik ben er óók tot in mijn nieren van overtuigd dat de dingen waarom het hier gaat van ontzaglijke betekenis zijn. In het door mij bestreden artikel is -opnieuw- een volstrekt vertekend beeld gegeven van de prediking die mij lief is. Het kon en mocht niet onweersproken blijven.

Commentaar – DJK : Aan de hand van dit artikel wilde ik de **kerkleer** der Gereformeerde Gemeenten nogmaals onder een Bijbels vergrootglas leggen. Niet bedoeld om bepaalde leraren persoonlijk aan te vallen, maar temeer om hun verwerpelijke leerdwalingen en on-Bijbelse uitspraken aan de kaak te stellen. Om het verband van deze artikelen niet te verliezen heb ik alle drie artikelen uit het Ref. Dagblad over het waar zaligmakende geloof in Jezus Christus zoals verwoord in HC zondag 7, in chronologische tijdsvolgorde geciteerd. Dus eerst het beginstuk van ds. Moerkerken over Comries verklaring van HC zondag 7, daaropvolgend de Bijbelse weerlegging en reactie van de heer G.A. Van der Brink, met daaraan sluitend het laatste commentaar van ds. Moerkerken.

Ook deze weerlegging dient beschouwd te worden als een oproep aan de leraren der Ger. Gemeenten om weder te keren tot de rechtvaardigingsleer der apostelen waarnaar onze reformatoren ook telkens teruggrepen. Als u eens wist hoelang en hoedanig ik in de kerkleer der Gereformeerde Gemeenten verstrikt heb gezeten. Een kerkleer waarin het zaligmakende beginnende geloof verondersteld wordt vanuit vloek en overtuigingen en vloek der wet, Gal. 3:21. Een kerkleer waarin het geschonken geloof gescheiden is geworden van het metterdaad geloven in Jezus Christus tot zaligheid en vrede met God, Rom. 5:1-5. Hetgeen vergeleken kan worden met het geschonken geloof van de hoofdman over honderd op Golgotha, zonder dat hij metterdaad geloofde én beleet dat Jezus Christus de rechtvaardige Zoon Gods was, Mark. 15:39, Luk. 23:47, 1 Joh. 4:15. Het kan ook vergeleken worden met het geschonken geloof van de Samaritaanse vrouw, zonder dat zij metterdaad geloofde én beleet dat Hij de Christus der Schriften was, Joh. 4:29, 1 Joh. 5:1. Hoeveel slachtoffers deze on-Bijbelse kerkleer al niet heeft gemaakt is haast niet voor te stellen, maar het wordt helaas nog steeds geloofd. Deze kerkleer heeft ook tenslotte de dood in onze kerken gebracht. De dood in de kerkbanken, in de kerkenraadsbanken, maar ook op de kansels. Het heeft geen zegen maar een vloek gebracht. Want vanuit deze kerkleer worden zielen onderwezen, worden veronderstelde gelovigen gebakerd, worden ouderlingen aangenomen, beluisteren curatoren de (valse) bekering van vele vermeend geroepen jonge mannen tot het leraarschap. Een kerkleer die duizenden verondersteld gelovigen tot het Heilig Avondmaal worden met enige ontdekkende zondekennis door de wet, zonder zaligmakende bedekkende Evangeliekennis van Jezus Christus.

Deze kerkleer vermengt de leer van 'genade voor recht' met de leer van 'genade door recht', waardoor de kroonrechten Christi op de straten geworpen worden, en Zijn Vader niet meer aan Zijn eer komt en ten volle verheerlijkt wordt. De deugden en de rechten Gods worden door middel van deze kerkleer vreselijk geschonden, en het heilige recht Gods op schandelijke wijze geschonden. Het is een kerkleer waarin de koopman van schone paarden die ene Parel van grote waarde alrede gekocht en gemijnd heeft, zonder eerst te zijn heengegaan alles verkocht hebbende, Matth. 13:45-46. Het is een kerkleer waarin de graver in de akker een schat vond en deze meteen mijnde en mee naar huis nam, zonder eerst te zijn heengegaan alles verkocht hebbende om vervolgens die akker te kunnen kopen, Matth. 13:44. Het is een kerkleer waarin een zondaar tweemaal levend gemaakt wordt. Eenmaal voor het badwater der wedergeboorte zonder te zijn omgekomen in het badwater van Gods toorn en gramschap, zonder te zijn gedoopt in de dood, graf en opstanding van Jezus Christus, Titus 3:5-7, Rom. 6:3-8 (met kant.), Kol. 2:10-12, maar ook nogmaals levend gemaakt door de verrijzenis met Christus uit dit badwater. Een kerkleer waarin de overtuigingen onder de wet zeer listig als veronderstelde overbuigingen door recht worden voorgesteld. *Het moet natuurlijk nog wel toegepast worden, maar aan Gods kant is het alrede geschiedt*, zo redeneert men dan. Een kerkleer waarin de gevangene heimelijk alrede verlost is met

een voorbeeldig leven in zijn gevangenschap, zonder te zijn vrijgesproken door zijn rechter. Zo zouden we nog wel even door kunnen gaan. Ik wilde nu inhoudelijk reageren op de bovenstaande artikelen. Ik wil beginnen met een citaat van ds. Moerkerken van bladzijde 2 uit deze verhandeling, over geloof en geloven. Deze citaten stonden hierboven in blauwe tekst.

Moerkerken over geloof en geloven: *“Comrie wijst erop dat de Catechismus in Zondag 7 niet zegt dat wij door te gelóven, maar door het geloof Christus worden ingelijfd. Dit woord "geloof" geeft te kennen "de genade of de hebbelijkheid des geloofs, waaruit de daden van het gelooven voortvloeien en uitgeoefend worden; gij behoorde uw eigen taal te verstaan en te begrijpen dat er onderscheid is tusschen geloof en gelooven. Onthoudt het in het vervolg: Geloof geeft te kennen de genade des geloofs of de ingestorte hebbelijkheid, maar gelooven geeft te kennen de werkzame daden, uit dat geloof voortkomende.”*

Moerkerken over hebbelijkheid en dadelijkheid: *“In de preek over Zondag 7 betoogt Comrie verder dat, hoewel de hebbelijkheid (habitus) tot de dadelijkheid (actus) komen moet, de hebbelijkheid daarom in zichzelf nog niet onvolkomen is. Zo kan de smaak volmaakt zijn, hoewel zij nooit zoet heeft geproefd. Doorgaans verloopt er, aldus Comrie, niet veel tijd tussen de inplanting van het geloofsvermogen en de eerste geloofsdaden. De habitus komt tot de actus door de werking van de Heilige Geest, Die het Woord tot het geloofsvermogen brengt en de geloofsdaden veroorzaakt: "De werkzaamheden uit dit beginsel voortvloeiende, zijn overeenkomstig die gedeelten des Goddelijken Woords, waarmede en waardoor het God den Heiligen Geest behaagt op dit vermogen te werken. Werkt Gods Geest door de Wet op dit ingewrocht geloof, dan wordt de mensch, die het geloof oefent van zijn zonden en ellende op een zaligmakende wijze zoo overtuigd, dat hij waarlijk zich zoo kennende, zijn ellende betreurt, zijn zonden belijdt en zich voor God schaamt. Werkt Gods Geest door het Evangelie op het ingewrocht geloof, Jezus in het Evangelie openbarende aan de ziel, dan werkt het geloof omtrent den Middelaar, zooals Hij ontdekt wordt, van verre of nabij, in begeeren, verlangen, hongeren, dorsten, vluchten, enz., zoo Hij van verre gezien wordt; maar zoo Hij van nabij aan de ziel geopenbaard wordt in het Woord van 't Evangelie, dan in aannemen, omhelzen, vertrouwen en verlaten van zichzelf op Hem met de volste gerustheid en verzekering" (blz. 430, 431). Dit lijkt mij een heel belangrijke passage voor de ook vandaag veelbesproken vraag of er van geestelijk leven sprake kan zijn vóór de geloofskennis van de Middelaar en voor de vraag waar de Wet Gods een plaats heeft in de waarachtige bekering.”*

DJK : De reformatie leerde sola fide, sola Scriptura, en solo Christo. Maar ds. Moerkerken stelt het als volgt op een roomse wijze voor :

- Alleen met bewustheid verenigd in Christus door het geloof, maar het kan ook onbewust door de stiekeme ingeplante habitus zonder enige kennis van Christus.
- Alleen het Woord, maar we mogen Comrie en Holtius bij tijden ook boven de leer der apostelen stellen.
- Alleen door het vrijmakende zaligmakende geloof, maar het veronderstelde geloof onder de vloek en doem der wet telt ook, en worden derhalve zaligmakende overtuigen genaamd.

- Het proeven, smaken, dorsten en hunkeren naar Christus vanuit een houdbare nood, stelt Moerkerken op dezelfde lijn als het eten van Zijn vlees en het drinken van Zijn bloed door een waar geloof, Joh. 6:53-57.

Geliefde lezer, begrijpt u nu enigszins waarom deze on-Bijbelse kerkleer niet meer gereformeerd genoemd kan en mag worden. Het is een roomse vermenging van Wet en Evangelie. Men leert in deze kerkleer de ontdekking der wet niet tot afsnijding ten dode, maar tot een (veronderstelde) geestelijke inlijving ten leve...!! De Heilige Geest maakt door de overtuigingen der wet de zonden levend in het hart van een zondaar, maar in deze kerkleer maken de overtuigingen der wet de zondaar alrede levend. Men spreekt derhalve van zaligmakende overtuigingen der wet. De oorzaak van de geestelijke doodstaat (de zonden) hoeft in deze kerkleer niet eerst vernietigd en begraven te worden, wil een zondaar op kunnen staan uit zijn graf van zonden, Rom. 8:2-3. Beslist toch geen gering verschil. Terwijl toch de apostel in zijn brief aan de Romeinen betuigt dat de wet die hem ten leven was, door zijn bedreven zonden hem de dood geworden was, Rom. 7:8-10. Is dan de wet tegen de beloftenissen Gods? Dat zij verre; want indien er een wet gegeven ware, die machtig was levend te maken, zo zou waarlijk de rechtvaardigheid uit de wet zijn. Maar de Schrift heeft het alles onder de zonde besloten, opdat de belofte uit het geloof van Jezus Christus aan de gelovigen zou gegeven worden. Doch eer het geloof kwam, waren wij onder de wet in bewaring gesteld, en zijn besloten geweest tot op het geloof, dat geopenbaard zou worden. Zo dan, de wet is onze tuchtmeester geweest tot Christus, opdat wij uit het geloof zouden gerechtvaardigd worden. Maar als het geloof gekomen is, zo zijn wij niet meer onder den tuchtmeester. Want gij zijt allen kinderen Gods door het geloof in Christus Jezus. Want zovelen als gij in Christus gedoopt zijt, hebt gij Christus aangedaan, Gal. 3:21-27. De overtuigingen der wet worden in deze kerkleer, zij het door de onbewust ingeplante habitus, alrede gehouden voor de verlossing door het bloed van Jezus Christus. In deze kerkleer kan men verenigd zijn met Christus zonder Hem te kennen. Men houdt het oordeel voor de verlossing, zijn vonnis voor de vrijspraak zonder enige vergelding te hebben aangebracht, zonder dat God aan Zijn eer en heilig recht komt. Men is dus alrede genezen wanneer de kwaal ontdekt is geworden. Maar weet heel goed dat, wanneer God Zijn gerechtigheid en heiligheid door Zijn wet opeist in het hart van een zondaar, die zondaar moet verdrinken in zijn ongerechtigheden voor God. Besef toch dat de wet de zonden aanwijst en blootlegt ten dode, opdat een zondaar vatbaar wordt gemaakt voor de bedekkende gerechtigheid van Jezus Christus, toegepast door de beloftenissen des Evangeliums.

<http://www.dewoesteweg.nl/vraag-antwoord/over-hc-zondag-7/>

<http://www.dewoesteweg.nl/wp-content/uploads/2010/09/vermenging-van-wet-en-evangelie-aangetoond-en-verworpen.pdf>

Ds. A. Moerkerken : De theoloog Honig heeft op sommige punten Comrie gelezen door de bril van zijn promotor. Maar over het algemeen heeft hij Comrie op eerlijke en correcte wijze weergegeven, aldus ds. A. Moerkerken in enkele kanttekeningen bij een bijdrage van G. A. van den Brink over Comrie. In zijn opiniërende bijdrage oefent de heer G. A. van den Brink forse kritiek op een artikel van mij in het RD van 2 oktober. Dat artikel ging over het feit dat het 250 jaar geleden is dat Alexander Comrie zijn verklaring van de eerste zeven zondagen van de Heidelbergse Catechismus het licht deed zien. De kritiek van Van den Brink betrof drie zaken. In de eerste plaats verzette hij zich tegen de stelling dat „wij zalig zouden kunnen worden zonder de

kennis van Christus.” Deze stelling zou van Comrie zijn en door mij zeer worden gewaardeerd. Van den Brink meent dat deze opvatting de Schrift weerspreekt, en onderbouwt dat met het noemen van enkele Schriftplaatsen. In de tweede plaats had Van den Brink er behoefte aan te betogen dat er niet alleen Schriftuurlijk, maar ook dogmatisch gezien het nodige op Comries visie is af te dingen. In de derde plaats achtte hij het nog maar de vraag of ik Comrie wel juist heb weergegeven.

DJK : Het is helaas wel waar dat Alexander Comrie een pastorale guldenmiddenweg gekozen heeft in de kerkstrijd van de 18^e eeuw omtrent het punt waarin de zekerheid, het vertrouwen en de toestemming des geloofs gezeteld is. In het zogenoemde wezen des geloofs of in het welwezen des geloofs. Van der Groe was op dit punt vele malen duidelijker en verhelderend, en bleef meer in de lijn der reformatie, dan zijn ambtsbroeder Comrie die het geloof qua tijd van het metterdaad in Christus geloven, heeft gescheiden. Van der Groe heeft hierover opgemerkt dat dit net zo onmogelijk is, en even dwaas is, als dat men de hitte van een ontstoken vuur scheiden kan. Om te weten en/of controleren wat hier van waar is, raad ik u ernstig aan om deze eens grondig te gaan onderzoeken. Lees hier de verhandelingen van Alexander Comrie en van Th. Van der Groe over HC zondag 7.

Alexander Comrie

<http://preken.dewoesteweg.nl/bestanden/Over%20de%20verklaring%20van%20HC%20zondag%207/Alexander%20Comrie%20over%20HC%20zondag%207.pdf>

Van der Groe

<http://preken.dewoesteweg.nl/bestanden/Over%20de%20verklaring%20van%20HC%20zondag%207/Van%20der%20Groe%20over%20HC%20zondag%207.pdf>

<http://preken.dewoesteweg.nl/bestanden/Over%20de%20verklaring%20van%20HC%20zondag%207/H.C.%20zondag%207%20-%20Wat%20is%20dan%20een%20waar%20zaligmakend%20geloof.pdf>

Ik was het met het Bijbels standpunt van G.A. Van der Brink hartelijk eens wanneer hij over de leer van ds. G.H. Kersten en ds. A. Moerkerken opmerkte dat: „*zij zalig zouden kunnen worden zonder de kennis van Christus.*” Kersten en Moerkerken zeggen wel waar het komen moet, maar toch zijn volgens hun theologie, die eerste ritselingen van de eerste overtuigingen in het gemoed van een zondaar mogelijk alrede het (veronderstelde) geloof in Jezus Christus, ondanks dat die overtuigde zondaar Christus geheel niet kent. ‘De bloembol (= het geloof) is in de aarde geplant, er moet alleen nog een mooie bloem uit tevoorschijn komen’, aldus ds. Moerkerken in een preek over HC zondag 7. Het blijkt echter dus pas een waar geloof in Jezus Christus te zijn, wanneer de bloembol uiteindelijk is gaan bloeien. Indien niet, dan is het nooit een waar geloof geweest. Zie daar in het kort verwoord de on-Bijbelse leerstellingen die Kersten en Moerkerken op een Bijbelse wijze menen te kunnen stouwen vanuit de theologie van Alexander Comrie. Maar.....wanneer je ds. Moerkerken nu zou vragen of een ziel met die zogenoemde eerste geestelijke ritselingen voor God kan verschijnen, dan zal hij wellicht zeggen, mogelijk wel van Gods kant, maar dat hijzelf zo’n ziel buiten het enige Fundament van Christus toch geen enkele rust kan en mag geven. Zie hier weer de gulden middenweg, en het on-Bijbels geredeneer vanuit de rechtvaardigingsleer van eeuwigheid die zij ook staven op de filosofie en theologie van Alexander Comrie. Maar wanneer ik hem dan vervolgens vraag welk een eeuwigheidswaarde die eerste ritstelingen dan bij God hebben, zal hij toch het antwoord verschuldigd moeten blijven.

Deze is Mijn geliefde Zoon in Dewelke Ik Mijn welbehagen heb, klonk het immers van God de Vader uit de Hemel, toen Christus Zijn ambt van Zijn hemelse Zender ontving en de Heilige Geest Zich aan Zijn bediening begon te paren. Toen ikzelf nog tot aan mijn nek in de dwalingen verstrikt zat, liep ik ook veel met deze dingen te worstelen. Over het wezen en welwezen des geloofs. Daarnaast vroeg ik me telkens af hoe overtuigde zielen gebakerd dienden te worden. Omdat ik voorheen een groot liefhebber was van de prediking van ds. Moerkerken, heb ik hem in maart 2004 hierover een brief met enkele vragen over dit onderwerp geschreven. Vanwege de vertrouwelijkheid laat ik beide brieven niet lezen. Ik citeer nu alleen een korte passage uit de brief van ds. Moerkerken: *“Een man zei eens tegen me, toen ik hem sprak van de noodzaak om geborgen te zijn in Christus: “Maar de kleintjes komen er toch ook, dominee?” Dat bedoel ik nu. Ik ben voor zulke uitspraken bang. De ware kleintjes – zo is mijn overtuiging – zijn niet zo spoedig bekeerd. De Heere zorgt er wel voor dat de gersteoogst over gaat en eenmaal ook de tarweoogst... Het moet op Boaz aan!”*

Tot zover een korte passage uit zijn antwoord per brief op mijn gestelde vragen. Toen wist ik voor wat betreft de leer werkelijk niet beter, en beschouwde alles vanuit de standenleer van ds. G.H. Kersten. Ik las en verstond Gods Woord vanuit de verderfelijke dogmatiek van G.H. Kersten. Hoewel ik van huis uit kerkelijk in de NHK ben opgegroeid, ben ik toch in deze dwaling feitelijk geboren en getogen geworden. Ik schrijf dit tot m'n eigen schande, mede ook omdat ikzelf voor zeer lange tijd wel heel veel preken heb beluisterd, maar het onderwijs uit deze preken te weinig tegen het licht van Gods onfeilbaar Woord gehouden heb gelijk destijds de Bereers wel gedaan hebben. Ik beluisterde anderen, en luisterde sommige mensen dus ook op, ook vanuit deze dwalingen. Ik zag het helaas niet anders, de Heere zij daarom alleen geprezen dat Hij me van dit juk der dwalingen heeft willen verlossen. Ik kan u wel zeggen dat het antwoord per brief van ds. Moerkerken op mij heel goed overeenkwam met hetgeen hij leert en predikt. Maar het ging mij in deze nu even om de uitspraak van die ene man, *‘Maar de kleintjes komen er toch ook, dominee?’* die kennelijk geen aanhanger was van de rechtvaardigingsleer van de apostel Paulus, maar een mens was die de veronderstelde geloofsleer van ds. G.H. Kersten en volgelingen had ingedronken als zoet water. Ds. Moerkerken werd door die man geconfronteerd met hetgeen hij feitelijk zelf leert, c.q. waaraan hijzelf debet staat. Dat is toch wat! Hier werd hem kortelings een spiegel voorgehouden, waarvan hij naar eigen zeggen zelf bang van werd. Maar toch blijft Moerkerken stug volhouden dat de zgn. pastorale leer die zijn Gereformeerde Gemeenten pogen te brengen, wel degelijk naar de Godzaligheid is en gegrond is op het onfeilbare Woord Gods. Om een nog beter beeld te krijgen van welke leer ds. Moerkerken verdedigt, citeer ik nu een stukje uit De Saambinder van 19 Juli 1984 van de hand ds. A. Moerkerken over de inwendige roeping en het ware geschonken geloof. Het onderstaand citaat over ‘De inlijving in Christus’, als onderdeel van de artikelenserie : Enkele opmerkingen over de orde des Heils.

Citaat ds. A. Moerkerken uit de Saambinder: *“Wat gebeurt er nu precies in de roeping? Wanneer God een mens roept (wij doelen hier natuurlijk steeds op de inwendige roeping), snijdt Hij hem van de oude levenswortel Adam af en plant hem Christus in. Deze inlijving in Christus vindt plaats, doordat de Heilige Geest het geloof plant in het hart van de zondaar; dat geloof nu verenigt met Christus. Zonder dit ingeplante geloofsvermogen (Comrie noemde het de habitus of hebbelijkheid van het geloof) is de zondaar buiten Christus en dus nog dood in de zonden en de misdaden. Zondag 7 van de Heidelbergse Catechismus zegt zo terecht, dat alleen diegenen zalig zullen worden die Christus door een waar geloof zullen worden ingelijfd en die al Zijn weldaden aannemen. Over deze dingen nu bestaat in het kerkelijk leven in ons land een ontzettende verwarring. Velen menen, dat een zondaar, die Christus wordt ingelijfd, Hem dus ook kent.*

Dan zou de wedergeboorte dus hetzelfde zijn als de openbaring van Christus aan het hart. Dit is echter volstrekt niet waar! De inlijving in Christus vindt plaats in de inwendige roeping, betekent de levendmaking van de dode zondaar en is het beginpunt van alle geestelijk leven. Maar zulk een levend gemaakte zondaar kent Christus niet! Hij krijgt met God en met zichzelf te doen, met zijn zonden en met zijn gescheiden staat van God. Laten wij toch scherp blijven onderscheiden tussen deze inlijving in Christus en tussen de openbaring van Christus aan het hart! Tussen de inlijving in Christus en de openbaring van Christus ligt de toeleidende weg tot Christus. Altijd is onder ons geleerd – en dat blijve zo – dat er géén toeleidende weg is tot de wedergeboorte ('t is dood óf leven!), maar wel tot Christus. Ik weet, dat dit een punt is, waarop velen, ons overigens nauw verwant, hun pijlen richten. Men verwijt ons, dat in zulk een prediking geestelijk leven geleerd wordt buiten Christus. Deze prediking zou de mensen rust en troost geven in de kenmerken van het wedergeboren zijn. Ik zou zulke verwijten bijna lasterlijk willen noemen. Ronduit gezegd komen deze verwijten er immers op neer, dat deze prediking de mens bedriegen zou, valse gronden zou geven voor de eeuwigheid. Maar dit is nu juist niet het geval. Integendeel: door scherp te onderscheiden tussen de inlijving in Christus (inwendige roeping, wedergeboorte, staatsverwisseling, levendmaking!) en de openbaring van Christus (de 'tiende ure', Joh. 1:40) worden twee dingen bereikt. In de eerste plaats wordt zo geleerd, dat elke traan, waarlijk om de zonden door een verbroken hart tot God geschreid, voortvloeit uit Christus; zo krijgt God de eer ook van de allereerste beginselen van het geestelijke leven. In de tweede plaats wordt zo geleerd, dat de rust der ziel alleen daar bevorderd wordt, waar het Gode behaagt Zijn Zoon in haar te openbaren. Zo worden twee uitersten vermeden : de mens wordt niet opgebouwd in zijn tranen en gemis, maar Gods bekommerde tobbers krijgen ook geen klappen die zij niet verdienen." (Einde citaat ds. A. Moerkerken)

DJK : Nogmaals zijn laatste zin: "Zo worden twee uitersten vermeden : de mens wordt niet opgebouwd in zijn tranen en gemis, maar Gods bekommerde tobbers krijgen ook geen klappen die zij niet verdienen." Hoor daar de gulden middenweg van Alexander Comrie op de achtergrond klinken, waarin zij het begin van een verondersteld geloof en/of het begin van een veronderstelde bekering pogen te verdedigen. Hoevele hebben zich door dit soort misleidingen niet heimelijk rijker gerekend dan ze wezenlijk waren, en zijn daardoor met een ingebeelde hemel voor eeuwig ter helle gevaren! Misschien wat hard geconcludeerd, maar het is wel de waarheid. Lees hier de Bijbelse weerlegging die de heer G.J. Zwofersink hierover geschreven heeft, op grond van de Schriften en reformatoren, waar ik het roerend mee eens was. Lees en herlees deze dingen geliefde lezer, wat het betreft hier de bestemming van uw eeuwig huis.

<http://preken.dewoesteweg.nl/bestanden/De%20leer%20der%20Ger.%20Gemeenten%20getoetst%20aan%20Gods%20Woord%20-%20G.J.%20Zwofersink.pdf>

Luther over de wedergeboorte: "Het Evangelie slaat alles neer wat iets kan doen, uit bloed, vlees, natuur, verstand, kennis, lering, wet, vrije wil, met al hun krachten, zodat niemand door zijn leringen, werken, kennis en vrije wil zo vermetel zou zijn iemand te helpen of iemand te laten helpen tot het Koninkrijk van God. Dat echter dit alles verworpen wordt en iedereen naar de geboorte uit God zou trachten. (...) In deze zaak houdt ieder maar wat hij wil, wanneer hij alleen maar weet dat het allemaal geheel nutteloos is en geen goed doet wat buiten de geboorte uit God is. Want als het iets nuttigs geweest zou zijn dan had de evangelist, omdat hijzelf zo nauwkeurig zoekt, dat zonder twijfel naast de geboorte uit God geplaatst en die Goddelijke geboorte niet alléén geprezen hebben. *Kirchenpostille 1522, 10.1.1, 231, 1-16*

Daarom moet u weten dat de Goddelijke geboorte niets anders is dan het geloof! Hoe gaat dat dan toe? Hierboven is gezegd dat het Licht van de genade het natuurlijke licht van het verstand bestrijdt en verblindt. Wanneer dan nu het Evangelie komt en het Licht van de genade verkondigt, dat een mens niet doen of leven mag naar zijn eigen inzichten, maar zijn natuurlijke licht verworpen, gedood, en ondergegaan moet zijn..., wanneer de mens dit getuigenis aanneemt en dát volgt: zijn licht en zijn mening overgeeft, graag een dwaas wil zijn, en zich wil laten leiden, onderwijzen en verlichten, zie, zo wordt hij in zijn voornaamste deel, dat is, in zijn natuurlijk licht verandert. Dan gaat het oude licht onder en gaat een nieuw licht op, namelijk het geloof. Dat volgt hij na in leven en sterven, hangt alleen aan het getuigenis van Johannes of het Evangelie. Hij zal alles daarom verlaten wat hijzelf heeft of kan doen. Zie, zo is hij nieuw geboren uit God door het Evangelie waar hij in blijft, en laat zijn eigen licht en eigen verwaandheid varen. Zoals Paulus zegt: *Ik heb u in Christus door het Evangelie voortgebracht (1 Korinthe 4:15)*. Of Jakobus: *Hij heeft ons gebaard naar Zijn wil, door het Woord der Waarheid, opdat wij eerstelingen Zijner schepselen zouden zijn (Jakobus 1:18)*. Vandaar dat de Petrus ons ‘nieuw geboren kindertjes van God’ noemt (vgl. 1 Petrus 2:2). Daarom wordt het Evangelie de baarmoeder (uterus) van God genoemd, dat Hij ons daarin ontvangt, draagt en baart, zoals een vrouw een kind in haar baarmoeder ontvangt, draagt en baart, zoals ook Jesaja zegt: *Hoort naar mij gij overgebleven arm volkje van Jakob, die ik draag in mijn schoot (vgl. Jesaja 46:1)*. *Kirchenpostille 1522, 10.1.1, 231, 16 – 232, 16.*

Zie, wanneer nu het licht, verstand en de oude verwaandheid gedood is, duisternis is, en in een nieuw licht verandert wordt. Dan moet ook volgen dat het hele leven en alle vermogens van de mens veranderd worden. Want waar het verstand ondergaat, dan gaat de wil er achteraan; waar de wil ondergaat daar gaat de liefde en lust er achteraan. En zo moet de gehele mens in het Evangelie ‘kruipen’ en daar nieuw worden, en de oude huid uittrekken; zoals de slang doet, wanneer haar huid oud wordt zoekt ze een nauwe speet in de steenrots, daar kruipt zij doorheen en stroopt haar huid af en laat die buiten voor het gat liggen. Zo moet de mens ook in het Evangelie en Gods Woord zich begeven en getroost de beloften vertrouwen. Hij zal niet liegen! Zo trekt hij zijn oude huid af, laat zijn licht buiten, zijn verwaandheid, zijn wil, zijn liefde, zijn lust, zijn verstand, zijn werken en wordt zo een geheel andere en nieuwe mens, die alle dingen anders ziet dan voorheen. Die anders inziet, anders oordeelt, anders denkt, anders wil, anders spreekt, anders liefheeft, anders verlangt, anders werkt en loopt als voorheen. Hij kan daarna alle standen en werken van alle mensen onderscheiden, of zij goed of slecht zijn, zoals de heilige Paulus zegt: *Maar de geestelijk mens onderscheid alle dingen en wordt door niemand onderscheiden (1 Korinthe 2:15)*. Dan ziet hij duidelijk wat voor grote dwazen allen zijn die met werken vroom willen worden. Daar geeft hij dan geen cent meer voor alle geestelijken, monniken, bisschoppen, paus, tonsuur, pijn, kappen, rookwerk, klokken luiden, kaarsen branden, zingen, orgelspelen, bidden en hun hele uiterlijke bestaan. Hij ziet nu, hoe dat alles enkel afgoderij en dwaas gehuichel is, juist zoals het volk Israël de Baäl, Astaroth, en het gouden kalf in de woestijn aanbeden hebben (Exodus 32, 1 vv), wat zij voor een kostelijke zaak hielden door hun oude licht van hun eigenzinnige en verwaande verstand. *Kirchenpostille 1522, 10.1.1, 233, 7 – 234, 11*

Hieruit ziet u nu duidelijk dat om kinderen Gods te worden – uit God geboren te zijn – geen bloedverwantschap, geen vriendschap, geen geboden, geen leringen, geen verstand, geen vrije wil, geen goede werken, geen goed leven, geen Kartuizer orde, geen geestelijke stand – al zou die de engelen gelijk zijn – nuttig of behulpzaam zal zijn, ja, alleen maar hinderlijk is. Want waar het

verstand niet reeds tevoren vernieuwd en in dit bestaan als een goed gereedschap is, valt het verstand er op aan, verhardt en verblindt zich daarin, zodat het nooit meer – of zeer moeilijk – hiervan te verlossen is, en meent dat haar bestaan en stand rechtvaardig en goed is. Zij is razend en woedend tegen allen, die dit bestaan verachten en verwerpen. Op deze wijze moet de oude mens blijven. God en Zijn genade – Christus en Zijn Licht – vijandig, moet Johannes – Christus' getuige – het hoofd afgeslagen worden en mensenleringen daarvoor in de plaats opgericht. Zoals nu in het pauselijke en geestelijke bestaan het spel met volle pracht en macht doorgaat. Waar zij allen tezamen niets van deze Goddelijke geboorte weten, lallen en brallen met hun leringen en geboden van verschillende werken, waarmee zij genade willen ontvangen, maar zij steken nog steeds in hun oude huid. Dit zal echter waar blijven, wat de apostel gezegd heeft: *Niet uit bloed, niet uit de wil van het vlees of de man, maar uit God geschiedt deze geboorte (vgl. Johannes 1:13)*, er moet gewanhoopt worden aan onze wil, werken en leven, omdat die door het valse, eigenzinnige, zelfzuchtige licht van het verstand vergiftigd zijn. Voor alle dingen moet men de stem en het getuigenis van Johannes de doper horen en zijn geloof navolgen. Dan zal het Licht – Christus – ons verlichten, nieuw maken en macht geven om kinderen van God te worden. Daarom is Hij gekomen en mens geworden!" *Kirchenpostille 1522, 10.1.1, 234, 11 – 235, 14.*

Ds. A. Moerkerken : Het zij mij vergund bij deze dingen enige kanttekeningen te maken. Goed lezen blijkt toch telkens weer een probleem. Mijn artikel over Comries catechismusverklaring eindigde met de opmerking dat de prediking in onze - *door Comrie zo beïnvloede* - gemeenten aan de ene kant weigert mee te gaan met hen die van geen geestelijk leven willen spreken vóór men gekomen is tot de bewuste kennis van Christus, maar dat diezelfde prediking aan de andere kant aan niemand grond geeft voor de eeuwigheid buiten het borgwerk van de Middelaar. Wie hiervan maakt dat men volgens ons zonder de kennis van Christus ook wel zalig kan worden, maakt zich schuldig aan een naar laster neigende vertekening van andermans standpunt.

DJK : Ds. Moerkerken legt wel degelijk twee gronden, hoewel hij dit stug blijft ontkennen. Hij legt een heimelijke grond in de overtuigingen der wet, en een grond in Christus waar het uiteindelijk komen moet. Het is dan ook niet zo raar om zoveel veronderstelde bekingen in zijn gemeenten te moeten vaststellen. Hoe weten we dat? Namelijk door het vele Avondmaalmisbruik in de Gereformeerde Gemeenten, (wat in de HHK en CGK overigens niet anders is), waar velen met enige gemoedsovertuigingen gaarne deel aan nemen. Hoe anders zou dit zijn wanneer deze zielen onderwezen waren geworden overeenkomstig de leer der reformatie. Een ieder staat voor zichzelf, maar wee hen die zich hieraan schuldig gemaakt hebben, en alzo de tafel des Heeren tot een vloek en schande gemaakt hebben. *Doe dat tot Mijn gedachtenis*, zegt Christus tot Zijn discipelen. Hoe zou een ziel Hem kunnen gedenken Die hij niet kent door geloofsvereniging? Kennelijk allemaal kinderen Gods die hun veronderstelde geloof in Jezus Christus daarmede betuigen, en Zijn dood wensen te verkondigen, ondanks dat de meesten van hen niet kunnen vertellen hoedanig zij met Hem een plant in Zijn kruisdood, en een plant in Zijn heerlijke opstanding geworden zijn, Rom. 6:3-8. Hoe is dat toch mogelijk? Maar bij ds. Kersten en ds. Moerkerken was/is het kennelijk allemaal mogelijk! En wee degenen die tegen deze dingen op grond van Gods Woord durven te protesteren. Die krijgen al snel de stenen naar hun hoofd geworpen, terwijl ze niet anders dan het behoud van hun naasten op het oog hebben. De Heere Jezus heeft gezegd dat Hij de Weg, de Waarheid en het Leven is. Hoe zou dan iemand het Leven uit Hem kunnen deelachtig kunnen zijn door vereniging en geestelijke inlijving des geloofs, zonder Hem te kennen? Gods Woord leert dat nergens! Moerkerken leert alrede het

geestelijk leven onder de vloek en doem der wet, en beweert daarmee in tegenstelling tot de apostel Paulus, dat de overtuigingen der wet de zondaar levend maken, in plaats van de ZONDEN levend maakt in het gemoed van die nog dode zondaar. *En zonder de wet, zo leefde ik eertijds; maar als het gebod gekomen is, zo is de zonde weder levend geworden, doch ik ben gestorven, Rom. 7:9.* 'Doch ik ben gestorven', zegt de gestorven apostel Paulus er meteen achteraan. Gestorven waaraan dan? Namelijk aan hetgeen God rechtvaardig in hem opeiste door Zijn heilige wet, lees Gal. 2:19-20. Waar God bij Saulus Zijn gerechtigheid opeiste, daar moest Saulus verdrinken in zijn ongerechtigheid voor God, lezer. Velen kunnen hem dat niet nazeggen, lezer. Maar ondanks dat u hem dat niet kan nazeggen, blijft het wel degelijk een waarheid dat, wanneer God Zijn heilig gebod der wet in uw gemoed brengt, de zonden in uw hart beginnen te leven. Hier brengt God door Zijn heilige wet, waarin Hij u in Adam geschapen heeft, in uw gemoed de eeuwigheid in de tijd en staat u niet alleen schuldig aan Gods heilige wet, maar ook schuldig aan de goedertierenheden des Heeren aan u bewezen, Rom. 2:4. Dit doet de zondaar in beginsel wenen op zijn knietjes, en tot God kermen om uit zijn diensthuis van zonden verlost te mogen worden. Moerkerken suggereert met zijn valse leringen dat die zondaar door deze voornoemde overtuigingen aan de zijde Gods alrede verlost is geworden. Maar hij vergeet dat God Zijn geestelijk verkoren bondsvolk Israel wezenlijk niet anders verlost dan hoe Hij Zijn aardse bondsvolk Israel uit het diensthuis verlost heeft. Namelijk door bloedstorting en gerechtigheid! *En ook heb Ik gehoord het gekerm der kinderen Israels, die de Egyptenaars in dienstbaarheid houden, en Ik heb aan Mijn verbond gedacht. Derhalve zeg tot de kinderen Israels: Ik ben de HEERE! en Ik zal ulieden uitleiden van onder de lasten der Egyptenaren, en Ik zal u redden uit hun dienstbaarheid, en zal u verlossen door een uitgestrekte arm, en door grote gerichten. En Ik zal ulieden tot Mijn volk aannemen, en Ik zal ulieden tot een God zijn; en gijlieden zult bekennen, dat Ik de HEERE uw God ben, Die u uitleide van onder de lasten der Egyptenaren, Exodus 6:4-6.* Hoor dus hier wat God tot de Mozes de middelaar van het oude verbond over Zijn volk zegt, dat wenende werkzaam was in de ijzeroven van Egypteland, onder de slagen van Farao en zijn strenge drijvers. Hoe verlostte God dus Zijn volk? Door de gerichten over Egypteland te brengen waarin Zijn volk woonachtig was. God had de strijd niet tegen Zijn volk, maar het ging dus ook niet buiten Zijn volk heen. Ten laatste bracht God de dood over gans Egypteland, dat was het laatste gericht waardoor Zijn gerechtigheid over gans Egypteland kwam op te eisen. En wee hen die niet achter bloed geborgen waren. Bij het volk Israel zou het gericht des doods ook zijn intrede doen, indien er niet een onschuldig Paaslam geslacht, gebraden en gegeten was, vergelijk Exodus 12 met Joh. 6:54-57. Lees hier wat Gods Woord leert vers 57: *Gelijkerwijs Mij de levende Vader gezonden heeft, en Ik leve door den Vader; alzo die Mij eet, dezelve zal leven door Mij.* Dat betekent dus (volgens ds. Moerkerken) dat wanneer zo'n ziel geestelijk van Zijn vlees en bloed gegeten en gedronken heeft, hij niet weet hoe en in welke weg hij een Lichaam met Christus geworden is door het eten en drinken van deze spijs. Je moet maar durven! Ds. Moerkerken leert dus feitelijk ook dat een ziel door die eerste overtuigingen der wet het leven Gods in Christus deelachtig kan zijn, ondanks dat die ziel Christus niet kent. Hij schuift door zulke beweringen de rechtvaardigingsleer van Paulus geheel terzijde, die toch duidelijk leert dat de wet (en dus ook de overtuigingen der wet) niet uit het geloof zijn, Gal. 3:12. Is dan de wet tegen de beloftenissen Gods? Dat zij verre; want indien er een wet gegeven ware, die machtig was levend te maken, zo zou waarlijk de rechtvaardigheid uit de wet zijn, Gal. 3:21. Ja....maar, zou Moerkerken vervolgens zeggen: *'het is niet de wet maar de Heilige Geest die een zondaar van dood levend maakt.'* Dat is natuurlijk nog waar ook! Maar hoe maakt de Geest Gods een zondaar nu van dood levend, is de grote vraag!!! Kijk lezer, en hier gaan de wegen menigmaal uiteen. Lees hier wat de apostel schrijft tot de verlostte en LEVENGEMAAKTE kinderen Gods in de gemeente te Rome: "Want gij hebt niet ontvangen

den Geest der dienstbaarheid wederom tot vreze; maar gij hebt ontvangen den Geest der aanneming tot kinderen, door Welken wij roepen: Abba, Vader!" (Rom. 8:15). Hier leert de apostel toch heel duidelijk dat Gods volk eerst de Geest der dienstbaarheid ontvangt, en pas daarna de Geest der aanneming tot kinderen, zonder deze twee met elkaar te vermengen. Zijn er dan twee Heilige Geesten? NEEN, maar wel een tweërlei werking des Heiligen Geest. Lees hier wat Matthew Meade daarover kortelings opmerkt: *"Iemand kan den Geest slechts hebben, als een Geest der dienstbaarheid"; op welke wijze de Geest in vele menschen werkt. De Geest der dienstbaarheid nu „is een werking van den Heiligen Geest door de Wet, overtuigende de consciëntie van zonde en van den vloek der Wet, en werkende in de ziel zulk een bevatting van den toorn Gods, dat de gedachten van God zijn ziel verbaasd maken." Deze Geest kan zijn, en is dikwijls, zonder zaligmakende genade; de werking van dezen Geest was in Kain en Judas. Hoewel niemand den Geest der aanneming ontvangt, tenzij hij eerst ontvangt den Geest der dienstbaarheid,, evenwel ontvangen velen den Geest der dienstbaarheid,, die nooit ontvangen den Geest der aanneming."* (Uit: *De bijna-christen ontdekt*)

Ds. A. Moerkerken: Telkens en telkens weer duikt in de kerkelijke pers het beeld op dat men in de Gereformeerde Gemeenten kan beluisteren dat het kennen van de Middelaar een soort geestelijke luxe zou zijn, maar dat het op reis naar de eeuwigheid ook wel zonder dat kan. Nu, dat heeft Comrie niet geleerd, dat heeft ds. G. H. Kersten niet geleerd en dat leren wij niet. Wat wij leren, is dat het genadeleven begint met een inlijving in Christus, een wondere daad Gods, waarbij de zondaar geheel lijdelijk is. God werkt dat „zonder ons in ons”, om met de Dordtse Leerregels te spreken. Wat wij ook leren, is dat de allereerste vruchten van de waarachtige bekering (de droefheid naar God, de verbrokenheid onder de zonde, het heimwee naar Gods gemeenschap) voortvloeien uit die inlijving in Christus. En voorts leren wij dat het voor elke zondaar nodig is alle grond voor de eeuwigheid te verliezen buiten het volkomen offer van Christus, toegepast aan het hart.

DJK : Volgens de leer van ds. Kersten en ds. Moerkerken kan een ziel onder de vloek der wet, maar tegelijk ook onder de genade Gods in Christus verkeren. Hiermee betuigt hij wijzer te zijn dan de apostel betuigt in, Rom. 6:14. Een overtuigde ziel kan gelijktijdig getrouwd zijn met zijn eerste man, en met zijn Tweede Man, Rom. 7:1-4. Dat wil dan ook zeggen dat iemand kan leven vanuit zijn verbeteringswerken voor God vanuit een verbroken werkverbond, maar ook kan rusten op het volbrachte werk van Christus vanuit Gods opgerichte genadeverbond. Ja lezer, en ook ik heb deze dwaasheden voor lange tijd geloofd, totdat God me hieruit genadig kwam te verlossen. Want, het is werkelijk gruwelijke vermenging van Wet en Evangelie. Het is een vreselijke vermenging van de kruisdood en opstanding van Jezus Christus. Waar Christus (Borgtochtelijk) in gehoorzaamheid en heiligheid Zijn bestaan verloor onder de doem en vloek van Gods heilige wet (Gal. 4:4), daar heeft volgens ds. Moerkerken de ongehoorzame en onheilige zondaar onder diezelfde vloek der wet alrede het geestelijk leven en de behoudenis in Hem gevonden, ondanks dat die zondaar Hem niet kent. Je moet het maar kunnen verzinnen, lezer. Deze leer is daarom een verzinsel uit de hel vandaan, die Gods heilig recht omzeild, onteert, ontheiligt en verkracht. Weet u wat Christus straks tegen zulke bedrogen zielen zeggen zal: *"Gij hebt van Mijn Lichaam gegeten en van Mijn bloed gedronken om uw geloof in Mij (zonder Persoonskennis) te versterken, gaat weg van MIJ want IK heb u nooit gekend...!!"* De apostel Johannes zegt niet voor niets dat Gods volk God liefheeft omdat Hij hen eerst heeft liefgehad. 'Ja maar schrijver', werpt iemand mij tegen, 'wanneer God een zondaar in beginsel komt te trekken in Zijn opzoekende liefde waardoor het hart week gemaakt wordt en een zondaar tot God begint te schreeuwen, wat is dat dan?' Of veracht gij den rijkdom Zijner goedertierenheid, en

verdraagzaamheid, en lankmoedigheid, niet wetende, dat de goedertierenheid Gods u tot bekering leidt? (Rom. 2:4) Let wel lezer, dit is de bekering dus nog niet, maar dit leidt tot de waarachtige bekering. Hierbij wil ik de nodige kanttekening maken dat iemand het zaad der wedergeboorte in zijn hart kan hebben, ondanks dat het nooit tot een geestelijke geboorte komt. Dat zijn zielen die in de kindergeboorte zijn blijven steken. Denk in dit geval eens aan de gelijkenis van het zaad dat in velerlei plaatsen viel. Al het gezaaide zaad was een beeld van Christus gezaaid in het hart van een zondaar door het gepredikte Woord Gods. Het ene zaad viel langs de weg waardoor de vogels het wegpikten, het andere zaad viel op de steenachtige plaatsen en verdorde omdat het geen diepgang kon krijgen, weer een ander zaad werd verstikt tussen de doornen en distelen. Maar er was ook een zaad dat in de goede aarde viel, c.q. in een wel toebeide akker waar de ploeg der wet doorheen was gegaan. Dit zaad was het Zaad dat gestorven is toen het in de goede aarde viel, en vruchten voortbracht der bekering waardig. Daarom: *Gij dwaze dominee Moerkerken! hetgeen gij zaait, wordt niet levend, tenzij dat het gestorven is, 1 Kor. 15:36.* Ziet u lezer, er moet in ons leven door Goddelijke toepassing een onschuldig Lam geslacht worden Die in onze plaats sterft. Dat Lam is Christus door het gepredikte Woord Gods. Dat Lam moest door het vuur gebraden gegeten worden, en niets daarvan mocht overblijven. Alles moest verbrand behalve Zijn bloed en Zijn huid. Kijk lezer, welk een prachtig beeld! Het bloed heeft God gebruikt tot verzoening en de huid tot overkledende gerechtigheid, en Zijn vlees moet gegeten worden om een Lichaam met Hem te worden waarvan Zijn volk de leden zijn, en Hij het Hoofd is. Op geen andere wijze kan u deel hebben aan het volbrachte werk van Jezus Christus. Laat u dus NIET bedriegen door andere on-Bijbelse leringen van bepaalde leraren die leren dat iemand onbewust in Christus kan zijn ingelijfd door het geloof, zonder kennis van Hem te hebben. Zonder de vrede met God gekend te hebben die alle verstand te boven gaat. Waar de vrede met God in uw ziel is ingekomen, daar is de heilige oorlog voorbij, en mag u rusten op het werk van Prins Immanuel. Dan begint er wel weer een andere nieuwe strijd, maar dat is een geheel andere strijd. Dat is de strijd van de rode draak tegen de vrouw (de strijd van het Slangenzaad tegen het Vrouwenzaad) die een Kind gebaart hebben door geestelijke barensweeën, Openb. 12:4-6. Dat is de strijd van Israel in de woestijn tegen Amelek en andere vijandige volken, die het volk het liefst aanvalt op hun zwakste plekken. Dat is de strijd waarin Israel verliezende was wanneer Mozes zijn staf liet zakken, maar winnende was wanneer Mozes, Aaron en Hur biddende waren voor dit strijdende volk. Dit zou ik nog wel verder uit kunnen breiden, maar ik wil u erop wijzen dat het bondsvolk Israel deze strijd pas begon te strijden toen zij door Gods almachtige Hand verlost waren geworden uit het diensthuis van Egypteland. In Egypteland moest het volk Israel hard werken, en in woestijn behoeften zij niet meer te werken. Dagelijks mochten zijn het hemels brood eten (vergelijk Joh. 6:32-35), en water drinken uit de steenrots. Israel werd in de woestijn ook nader onderwezen in de vervulde Wet Gods, dat is het Evangelie van de beloofde Messias Jezus Christus. Daartoe moesten de stenen tafelen der wet in de gouden Ark des Verbonds gelegd worden. In Egypteland leefde Israel in dienstbaarheid, en in de woestijn in vrijheid. Knoop deze dingen voor altijd in uw oren, lezer. Want het aardse verkoren bondsvolk Israel is een geestelijk beeld van het geestelijk verkoren bondsvolk Israel dat eenmaal zalig zal worden. Om deze twee volkeren draait ook het hele wereldgebeuren, al zijn het helaas maar weinigen die dit willen geloven.

Ds. A. Moerkerken : De heer Van den Brink heeft ook in dogmatisch opzicht enkele bedenkingen bij Comries standpunt. Gelukkig valt hij de theoloog van Woubrugge niet aan op het door hem gemaakte onderscheid tussen de „hebbelijkheid” en de „dadelijkheid” van het geloof. Anderen doen dat wél, maar Van den Brink acht Comrie hiermee te staan in een „lange, gezonde

traditie.” De bezwaren van Van den Brink richten zich echter tegen het feit dat Comrie heeft geleerd dat de vereniging met Christus niet door de dadelijkheid, maar door de hebbelijkheid van het geloof tot stand komt. Daarmee zou hij zich in feite plaatsen buiten de kring van „praktisch alle gereformeerde theologen.” Die zouden als volgt hebben geleerd: Eerst moet er kennis van Christus zijn, daarna is er de „*eigenlijke daad des geloofs*”, daarna de vereniging met Christus. Dit lijkt mij een wonderlijke stelling, en wel om verschillende redenen. Het ziet er bij deze zienswijze donker uit voor vroeg stervende kinderen. Die zijn immers niet in staat enige geloofsdaad te oefenen. Wie evenwel leert dat onze zaligheid niet afhangt van onze geloofsdaad maar van de ontvangen genade des geloofs, kan ook voor vroeg stervenden hoop hebben.

DJK : Weer maakt Moerkerken in deze passage een onderscheid tussen de genade des geloofs en de van God geschonken geloofsdaad waardoor een zondaar met Christus verenigd is geworden. Weer vermengt hij het geloof in de Wet met het geloof in het Evangelie. Ik heb hier al het nodige over gezegd, en om herhalingen te vermijden laat ik dit nu even verder rusten. De volgende vraag die aan deze passage van Moerkerken verbonden zou kunnen zijn, of God de vroeg gestorven kinderen dan anders bekeert dan hoe Goddrie-enig al Zijn verkorenen bekeert, waarvan de apostel betuigt in zijn leerbrieven aan de Romeinen en Galaten. Geliefde lezer, deze twee brieven moest u uit het hoofd kennen. Hoevelen lezen Gods Woord in onze tijd niet door de dogmatische bril van ds. G.H. Kersten, in plaats van door de bril van de rechtvaardigingsleer van de apostel Paulus. Hoe is Johannes de doper in zijn moederschoot tot bekering gebracht, en hoe heeft God de kleine Jacob in de schoot van zijn godvrezende moeder Rebecca dan bekeerd? Namelijk precies eender als hoe Paulus in zijn zendbrieven geleerd heeft. Ook deze twee kinderen waren in zonden ontvangen, ondanks dat ze nog geen enkele zonden gedaan hadden. Waarom dan? Wel, omdat ze uit zondige ouders voortgebracht waren. En dus ook met deze twee in zonden geboren verkoren kinderen kon God geen gemeenschap hebben, omdat de vloek der wet op hen rustte en zij daardoor kinderen des toorns waren. Ook in hun leven moest er een offer gebracht worden, lezer! Ook deze kinderen moesten verlost worden door de weg van Gods heilige recht. Ook zij moesten de kruisdood met Christus sterven, om vervolgens met Hem op te staan uit het graf der zonden tot een nieuw leven uit Hem door geestelijke vereniging en inlijving. Dat zo'n kind daarvan niet kan getuigen doet NIETS af van het feit dat God zulke kinderen op deze wijze in Jezus Christus gerechtvaardigd en geheiligd heeft, door de Heilige Geest. Wanneer de kinderen dan niet kunnen spreken, omdat ze nog geen tong hebben om te spreken, dan gaat de verworven Geest van dit heerlijke werk verheerlijken en daarvan getuigen in de harten van ouders of grootouders. Dezelve Geest getuigt met onzen geest, dat wij kinderen Gods zijn, Rom. 8:16, Lukas 1 vers 63-79.

Ds. A. Moerkerken: Verder wordt de prangende vraag niet beantwoord wat dan volgens Van den Brink de functie is van de hebbelijkheid van het geloof. Hij erkent -gelukkig- dat het dogmatisch juist is hiervan te spreken, maar zwijgt verder over haar betekenis. Het kan toch niet zo zijn dat men de hebbelijkheid (de habitus, het geloofsvermogen) kan hebben ontvangen en toch voor eeuwig verloren gaan? Zouden zich dan in de buitenste duisternis mensen kunnen bevinden die wel de hebbelijkheid, de gave van het geloof hebben, maar bij wie het nooit tot de geloofsoefeningen kwam?

DJK : Beste dominee Moerkerken, noem mij slechts een voorbeeld uit Gods Woord waarin beweert wordt dat iemand het geloof in Jezus Christus ingeplant gekregen kan hebben door de Heilige Geest, zonder metterdaad ook daadwerkelijk meteen in Christus geloofd te hebben. Als

dit werkelijk waar was, dan zou God ZELF ook Zijn heilige wet met Zijn heilige Evangelie met elkaar kunnen vermengen. Maar niets is natuurlijk minder waar, dan dat! Dominee Moerkerken stelt door zulke beweringen dat de Geest van Christus direct Zijn inwoning neemt in het hart van de zondaar, alvorens de Geest der dienstbaarheid Zijn ontledigende en dodende werk heeft kunnen verrichten. Moerkerken zegt wel dat er ontdekking en ontgronding nodig is om door te breken in het geloof van Jezus Christus, maar toch is die zondaar alrede behouden door de inwonende Geest van Christus. De Geest der dienstbaarheid zegt die zondaar zijn oordeel aan, en tegelijkertijd is die zondaar aan de zogenoemde zijde God alrede in Christus behouden. Weet u wat de gevaarlijkste leringen zijn, lezer? Namelijk, die lering die met een schijn van godzaligheid het dichtst bij de zuivere waarheid genaakt. Ze gaan een heel eind met je mee, maar halverwege haken ze met hun eigen duivelse verzinsel af van de leer van Jezus Christus en Zijn apostelen, en van de nije leer der reformatoren die terug hebben gegrepen op de leer der apostelen.

Ds. A. Moerkerken : In de derde plaats doet Van den Brink Comrie in het geheel geen recht als hij stelt dat Comrie zou hebben geleerd dat de vereniging met Christus door de hebbelijkheid van het geloof geschiedt, om zo „ruimte te laten voor de mogelijkheid dat wedergeborenen Christus niet kennen.” Dát was het motief van Comrie niet! Hij wilde een oplossing bieden in de droevige strijd die in de eerste helft van de achttiende eeuw de kerk in Nederland diepgaand had verdeeld, de strijd over de vraag of het vertrouwen waarover Zondag 7 spreekt, tot het wezen of tot het welwezen van het geloof behoort. Comrie nam in zekere zin een middenpositie in tussen de Dokkumse predikant Van Thuynen en de Groninger hoogleraar Driessen. Door zijn spreken over de habitus van het geloof, waarin in de kiem alle geloofsdaden reeds aanwezig zijn, en de actus, waarmee de geloofsdaden worden geoefend, heeft Comrie getracht recht te doen aan het spreken van de Schrift en in zijn tijd als bruggenbouwer bezig te zijn.

DJK : *Dát was het motief van Comrie niet!* Maar daar heeft u en dominee Kersten wel dankbaar misbruik van gemaakt, beste dominee Moerkerken. Comrie had beter getrouw aan de eenvoudige leer der apostelen moeten blijven. Dat hebben de reformatoren gedaan, en had ook hij moeten doen. Het is waar dat er nog steeds geschilpunten uit de kerkstrijd van de 18e eeuw zijn, omtrent waar nu de zekerheid, het vertrouwen en de toestemming des geloofs in gezeteld is. In het wezen des geloofs of in het welwezen des geloofs. Gods Woord spreekt niet over deze termen, maar ik weet wel wat men daarmee heeft willen verduidelijken. Want, waar ging het nu om? Er waren vele VERLOSTE zielen die, door pure onkunde of door leerdwalingen, hun geschonken genade niet voor genade durfden te houden. Let wel, het betreft hier dus niet de zielen die nog onder de vloek en doem der wet lopen! Nee, het betreft hier de zielen die God in Zijn gericht had gebracht, zielen die verloren waren gegaan, de kruisdood met Christus gestorven waren, en met Hem uit het graf der zonden waren opgestaan. Zielen die de vrede met God deelachtig geworden waren, geproefd en gesmaakt hadden. Dat waren de geestelijke verlore Emmausgangers die door het geloof de verbrijzelde Christus hadden zien hangen en in Hem geloofd hebben, maar niet verstonden wat zij gezien hadden, terug reizende naar Emmaus zeggende; “Wij dachten dat Hij het was die Israel kwam verlossen”. Dat zijn zielen die hebben de zaken, maar missen de woorden om zichzelf te verklaren. Ik heb daar weleens iets overgeschreven.

<http://www.dewoesteweg.nl/artikelen-meditaties/want-het-koninkrijk-gods-is-niet-gelegen-in-woorden-maar-in-kracht/>

<http://www.dewoesteweg.nl/artikelen-meditaties/zwakgerechtvaardigden/>

Hierover betuigt de apostel in zijn Korinthebrief dat het Koninkrijk Gods niet gelegen is in opgeblazen woorden, maar in een Goddelijke verbrijzelende kracht. Deze zielen kunnen van het wonder getuigen hoe Christus hen in een onhoudbare zielennoed ten Redder en Behouder is geweest. Maar door onkunde en verkeerd onderwijs van zielen die zelf nergens van weten, raakten deze zielen hun (gevoelige) geschonken vrijheid in Christus al weer snel kwijt. Lees en herlees daartoe de Galatenbrief van Paulus. Maar wanneer het dan Gode behaagt deze zielen licht over ontvangen genade te schenken, en zij dan wel in de vrijheid met Christus durven te staan, dan dachten velen dat ze dan pas de zekerheid, het vertrouwen en de toestemming deelachtig geworden waren. Maar dat is niet waar! Het is wel een vernieuwde zekerheid, en een versterkt geschonken vertrouwen, en toestemming. Maar waar in de doorleving van de zaak der verlossing door de weg van Gods heilige recht, nooit zekerheid, nooit een vast vertrouwen, en nooit toestemming (=AMEN ZEGGEN) is geweest, aangaande het toegepaste volbrachte werk van Christus, aan/in de ziel van een helwaardige zondaar, dan heeft er in het hart van die zondaar daadwerkelijk nooit een geestelijke verlossing plaatsgevonden geworden. En wie heeft nu het licht en de wijsheid om deze dingen op te luisteren, lezer....?? Voor dat probleem stond men dus in de 18^e eeuw. Men begon zich vanuit dit probleem ook de vraag te stellen, hoe men zulke zielen dan moest onderwijzen en bakeren. Van Thuynen en Ph. Themmen grepen terug op de rechtvaardigingsleer van de apostelen en hielden eraan vast dat de zekerheid, het vertrouwen en de toestemming gezeteld waren in het wezen des geloofs. Omtrent deze dingen waren zij in een kerkstrijd verwickeld geworden, die heden ten dagen nog steeds niet gestreden is. U kent mijn standpunt in deze nu wel. Ik meen dat bijv. Theodorus en Wilhelmus a Brakel het wel juist gezien en aanvoeld hebben, maar dat zij dit in hun theologische leerstellingen heeft verwoord vanuit een pastorale zienswijze, en daardoor op dit punt is afgeweken van de leer der apostelen. Ik geloof echter dat ds. Moerkerken slechts zeer weinig van deze kerkstrijd begrepen heeft. Ik vind ook dat Comrie omtrent deze zaken met zijn tussenwegstandpunt meer kwaad dan goed heeft gedaan, en hierin weinig moedig is geweest. Waarom dan, en waar blijkt dat dan uit? Wel, dat kunnen we zien en duidelijk opmerken aan de verderfelijke wijze waarop zijn volgelingen, zoals Kuiper en Kersten, verder zijn gaan filosoferen op zijn theologische en/of filosofische leerstellingen. Voor dit soort dwaze borduursels heeft de verhelderende theologische leer van Theodorus Van der Groe zich nooit geleend. Dat zegt eigenlijk al meer dan genoeg! Was Comrie dan geen man met genade, en heeft hij dan geen kostelijke dingen gezegd bijv. met name in zijn nagelaten preken??? Daar gaat het nu niet om, lezer. Ik geloof zeker van wel, het is toch duidelijk gebleken dat hij in zijn standpunt omtrent deze dingen toch veel duidelijker had moeten zijn, en geen onduidelijke tussenweg had moeten schetsen, die voor velen een deuropening was naar een grijze tussenweg, omdat zijn leringen kennelijk op tweeërlei wijze uitgelegd konden worden. Comrie was daarom Bijbels in zijn preken dan in zijn leerstellingen.

Ds. A. Moerkerken : Vervolgens moet men zich afvragen of Van den Brink wel kennis heeft genomen van de wijze waarop Comrie is omgegaan met zijn spreken over de vereniging met Christus. Van wezenlijke betekenis is hier de eerste preek van zijn in 1744 verschenen "*Verhandeling van enige eigenschappen des zaligmakenden geloofs*". Later heeft Comrie over dit boek een veelzeggende opmerking gemaakt: „Vindende dat deze en gene onder u in een begrip stonden dat wij geen leven hebben voordat wij dadelijk Christus aannemen en dat wij door dat dadelijk aannemen eerst Hem ingelijfd worden, zo gaven wij de "*Eigenschappen des Geloofs*" uit..." Heel leerzaam is het, in die eerste preek te lezen hoe de vereniging met Christus voor Gods kind twee dingen betekent: Christus verenigt Zich in de wedergeboorte eerst met de uitverkoren zondaar, waarbij deze laatste geheel lijdelijk is. Vervolgens verenigt zich de uitverkoren zondaar

met Christus, waarbij men er goede nota van moet nemen dat Comrie als eerste gevolg hiervan noemt een afkeer in de ziel van alle zonde. Van den Brink heeft ook een „filosofisch bezwaar” tegen Comries opvatting dat het „paapsch” zou zijn te stellen dat wij door middel van de geloofsdaad met Christus worden verenigd. Comrie leerde dat wij niet door de daad van het geloof Christus worden ingelijfd, maar door de genade van het geloof. Van den Brink meent nu dat het even „paapsch” is te stellen dat wij door middel van een inwendige genadegave met Christus zouden worden verenigd. Als een daad volgens Comrie verdienstelijkheid veronderstelt, zou dat ook gelden voor een genadegave. Ik moet zeggen dat de logica van deze redenering mij ten enenmale ontgaat. Als de apostel Paulus over het geloof als Gods gave spreekt (Efeze 2:8), wekt hij waarlijk niet de indruk aan deze gave enige verdienstelijkheid toe te kennen. Bij het lezen van Van den Brinks opmerking dat Comrie zou suggereren dat het aannemen van Christus niet onmisbaar is tot de zaligheid en dat deze suggestie strijdig is met de Heidelberger Catechismus, heb ik de ogen uitgewreven. Men behoeft alleen maar te lezen wat Comrie over het aannemen schrijft (”Het oprecht geloof”, 1998, blz. 100-105) om hier uit de droom geholpen te worden.

DJK : Wat wordt je hier toch doodmoe van. Want, zo moeilijk is het toch niet. Het kleed der gerechtigheid van Jezus Christus wordt een verkoren zondaar omhangen, door zijn geschonken geloof in Hem. Zonder dit Kleed komt niemand tot de bruiloft van het Lam. Daar gelooft het geloof in Hem, daar omhelst het geloof die dierbare Zaligmaker. Een ieder die dit niet kent, is nog bekleed met zijn zondekleed van ongerechtigheden. Want die gestorven is, die is gerechtvaardigd van de zonden, zegt de apostel in Rom. 6 vers 7. Zeg mij dan nu eens vanuit de gelijkenis van de verloren zoon. Waar is die zoon gestorven, en gerechtvaardigd van zijn zonden? Waar werd hij ontdaan van de oorzaak van zijn geestelijke doodstaat? Waar ontving hij dat nieuwe beste Kleed, en werd hem zijn oude kleed ontnomen....?? Waar ontving die zoon het nieuwe leven? Waar werd het gemeste kalf geslacht en gegeten? Waar kreeg hij een zegel aan zijn vingers en werd hem nieuwe schoenen aan de voeten gedaan, vergelijk Ex. 12 vers 11. Was dat :

- Om even in Ger. Gem-terminen te mogen blijven spreken, aan de zijde Gods, toen hij tot zichzelf kwam bij die varkens....??
- Was dat aan de zogenoemde zijde Gods, op de toelidende weg naar zijn Vader...??
- Of was dat toen hij aan de voeten van zijn lieve vader mocht vallen, en hem zijn oude kleed werd uitgedaan en hem een nieuw Kleed werd aangedaan....??

Alle geloof wat niet metterdaad in Jezus Christus gelooft, dat is geen geloof maar een vals geloof der duivelen. Ja maar, werpt een spitsvondige lezer mij tegen. In deze gelijkenis werd er geen lam maar een kalf geslacht. Ja dat klopt, en bij Abraham en Izak werd een ram geslacht, en in de tabernakeldienst werden er lammeren, schapen, stieren en bokken geslacht. Weet u dan ook welk dier de Heere God heeft geslacht toen Hij voor Adam en Eva rokken van dierenvellen maakte,(Gen. 3:21)??? Het gaat in heel Gods Woord om tussentreding, plaatsvervanging, en/of plaatsbekleding. Vandaar dat het gemeste kalf in de gelijkenis van de verloren zoon gezien mag worden als een beeld van de slachting van Christus, Wiens vlees waarlijk spijs en Wiens bloed waarlijk drank is. *En daarom is Hij de Middelaar des nieuwen testaments, opdat, de dood daartussen gekomen zijnde, tot verzoening der overtredingen, die onder het eerste testament waren, degenen, die geroepen zijn, de belofenis der eeuwige erve ontvangen zouden. Want waar een testament is, daar is het noodzaak, dat de dood des testamentmakers tussen kome; Want een testament is vast in de doden, dewijl het nog geen kracht heeft, wanneer de testamentmaker leeft, Hebr. 9 vers 15-17.*

Ds. A. Moerkerken: Kort wil ik zijn over Van den Brinks laatste punt. Ik zou Gomarus geen recht hebben gedaan en Comrie op bepaalde punten niet goed hebben geïnterpreteerd. Wat Gomarus betreft: Professor Frederik Adolf Lampe heeft destijds beweerd dat Gomarus het vertrouwen tot het welwezen van het geloof rekent. Van den Brink betwist dit, citerend uit de Dordtse Acta. Ik acht dit punt in dit verband van ondergeschikt belang, maar wil er wel op wijzen dat G. P. van Itterzon in zijn dissertatie over Franciscus Gomarus (1930) opmerkt dat deze Leidse hoogleraar het vertrouwen als vrucht van het geloof aanmerkt, daarbij citerend uit diens "Opera", deel III (a.w., blz. 293). Heeft Van Itterzon ook slecht gelezen? Wat de interpretatie van Comrie betreft, wijst Van den Brink erop dat ik te gemakkelijk een isgelijktken zou hebben gezet tussen Comrie, Kersten en de Gereformeerde Gemeenten. Met name wat betreft de „vierderlei rechtvaardigmaking” zouden sommige opvattingen door het leven gaan als zijnde die van Comrie, terwijl ze in feite afkomstig zijn van A. G. Honig, die op Comrie is gepromoveerd. Van den Brink laat na dit hard te maken. Ik wil niet betwisten dat Honig op sommige punten Comrie heeft gelezen door de bril van zijn promotor, dr. A. Kuyper. Het meest treffende voorbeeld daarvan treft men aan op bladzijde 197 van Honigs in 1892 verschenen proefschrift, waar hij Comrie op het gebied van het verband van wedergeboorte en doop tracht te spannen voor de kar van Kuyper. Maar over het algemeen heeft Honig Comrie op eerlijke en correcte wijze weergegeven. De interpretatie van de in 1761 verschenen "Brief over de rechtvaardigmaking" is geen eenvoudige zaak, ook al vanwege het vele Latijn. Maar dat Kersten Comrie op het punt van de rechtvaardigmaking verkeerd zou hebben weergegeven, moet naar mijn mening eerst bewezen worden voordat het zou mogen worden gesuggereerd. Ik heb -laat ik dat tot slot mogen zeggen- dit artikel waarlijk niet met genoeg geschreven. Ongetwijfeld zal het op menige lezer als een vorm van theologische haarkloverij overkomen. Dat is spijtig. Het gaat over heel tere dingen en elke strijd hierover kan die teerheid schaden. Maar ik ben er óók tot in mijn nieren van overtuigd dat de dingen waarom het hier gaat van ontzaglijke betekenis zijn. In het door mij bestreden artikel is -opnieuw- een volstrekt vertekend beeld gegeven van de prediking die mij lief is. Het kon en mocht niet onweersproken blijven.

DJK : Geachte theologische haarklover, dominee Moerkerken. Ik wenste wel dat de schellen eens van uw ogen vielen omtrent de leer die naar de Godzaligheid is. En dat u, er tot in uw nieren van overtuigd mag geraken, op een theologisch dwaalspoor beland te zijn. Dat de schrik u eens om het hart mocht slaan dat ge uw kerkvolk vanuit een dwaalleer aan het bedriegen bent, vanuit een leer der duivelen. Want het is niet meer dan dat. Bij u kan een zondaar het leven Gods in Christus alrede deelachtig zijn, alvorens God Zijn heilig Beeld in hem heeft opgeëist. Bedenk toch ernstig dat u hiermee de deugden van Gods toorn en gramschap, heiligheid en rechtvaardigheid, krenkt en onteert. Bedenk dat de zaligheid van de Kerk van Christus gelegen is in Gods eer. Hoe komt worden de voornoemde deugden Gods dan verheerlijkt wanneer die zondaar onder de vloek en doem der wet alrede de behoudenis gevonden heeft, in plaats van zijn bestaan voor en onder God verloren te hebben???? U geeft er blijk van geen enkel rechtsgevoel te hebben, en uit uw geschrijf blijkt ook zeer duidelijk dat u werkelijk NIETS van Gods heilige recht verstaat, waardoor u mede daardoor een misleider voor anderen. U lapt de rechtvaardigingsleer van Paulus geheel aan uw kerkelijke laars. U leert, propageert en verdedigt een *standelijke heilsweg*, in tegenstelling tot de reformatoren die een *stondelijke heilsweg* verkondigden. U leert een bewuste veronderstelde wedergeboorteleer in tegenstelling tot de apostel Paulus die een stondelijke rechtvaardigingsleer verkondigde. Maar bedenk dat u dit niet kosteloos doen kan. U bent door velen al ernstig gewaarschuwd, maar u betuigt deze waarschuwingen naast u neer te leggen door uw dwaalleer te handhaven en te blijven prediken,

en te blijven leren aan uw studenten op de Boezemsingel. Denk eens aan de woorden van die man uit die brief, *maar de kleintjes komen er toch ook, dominee!* Daar hebben u en uw volgelingen het zelf naar gemaakt, dat die onechte, onafgesneden, en onwedergeboren zgn. kleintjes die Christus niet kennen, zo zijn gaan denken en redeneren. Dominee keer toch weder nu het nog kan. Herroep uw dwalingen, en keer weder tot de leer der apostelen. Ik heb mijn dwalingen ook openlijk erkend, en ben er zelfs tegen ten strijde getrokken! Dan gaat uw eer en uw roem er wel geheel aan, en zult u (net als ik) veel vijandschap ontvangen. Maar wat stelt deze valse roem en eer, en deze valse liefde van mensen toch voor in het licht van de eeuwigheid? God mocht uw ogen eens openen aler het voor eeuwig te laat is.

Ik citeer hier nu ten laatste nog een treffend stukje uit een mail die ik deze week ontving van de heer A.M. : *“Helaas gaat ds. Moerkerken niet in de lijn van ds. Th. Van der Groe, anders zouden in de Ger. Gem. de Avondmaaltafels grotendeels leeg blijven staan. Bijv. de Ger. Gem. te Kampen met 1000 kerkgangers telt 200 Avondmaalsgangers, Barendrecht met 600 kerkgangers telt 60 Avondmaalsgangers. Toen Ds. Zandt in Ned. Hervormde Kerk te Delft stond met 1500 kerkgangers, had hij slechts 5 a 10 Avondmaalsgangers. Een uitspraak van Ds. M. Van de Ketterij uit de Oud. Ger. Gem. van Woudenberg op biddagmiddag in zijn laatste levensjaar: ‘De gereformeerde kerken zijn ten onder gegaan aan de veronderstelde wedergeboorte, maar onze Gemeentes gaan ten onder aan de veronderstelde bekeringen.’ Ondergetekende was hiervan getuige.”*

Ten laatste nog een enkele notitie hoedanig wij de wedergeboorte dienen te verstaan zoals verwoord in de Dordtse leerredenen. Het is belangrijk en nuttig om te weten dat de kanttekenaren van onze oude Staten Vertaling 1637 niet alleen de Bijbel in het Nederlands vertaalden, maar ook als mede-opstellers van de Dordtse leerredenen waren aangesteld. Versta derhalve hun omschrijving van de wedergeboorte in artikel 3/4 lering 11,12, 13 nader vanuit onderstaande kanttekeningen bij Rom. 6 vers 3-9, bij Titus 3 vers 5-7, en bij Efeze 1 vers 13. Hopelijk begrijpt u daarna waarom de term wedergeboorte zoals gebruikt door de apostel Johannes, ingegeven door God de Heilige Geest, in feite wezenlijk niets verschilt van de rechtvaardiging door het geloof bij de apostel Paulus.

Dordtse leerredenen over de wedergeboorte

3/4 - 11 Voorts, wanneer God dit Zijn welbehagen in de uitverkorenen uitvoert, en de ware bekering in hen werkt, zo is het dat Hij niet alleen het Evangelie hun uiterlijk doet prediken, en hun verstand krachtiglijk door den Heiligen Geest verlicht, opdat zij recht zouden verstaan en onderscheiden die dingen, die des Geestes Gods zijn; maar Hij dringt ook in tot de binnenste delen des mensen met de krachtige werking van denzelfden wederbarenden Geest; Hij opent het hart, dat gesloten is; Hij vermurwt dat hard is; Hij besnijdt dat onbesneden is. In den wil stort Hij nieuwe hoedanigheden en maakt dat die wil, die dood was, levend wordt; die boos was, goed wordt; die niet wilde, nu metterdaad wil; die wederspanning was, gehoorzaam wordt; Hij beweegt en sterkt dien wil alzo, dat hij als een goede boom vruchten van goede werken kan voortbrengen.

3/4 - 12 En dit is die wedergeboorte, die vernieuwing, nieuwe schepping, opwekking van de doden en levendmaking, waarvan zo heerlijk in de Schrift gesproken wordt, dewelke God zonder ons in ons werkt. En deze wordt in ons niet teweeggebracht door middel van de uiterlijke prediking alleen, noch door aanrading, of zulke manier van werking, dat, wanneer nu God Zijn werk volbracht heeft, het alsdan nog in de macht des mensen zou staan wedergeboren te worden of niet wedergeboren te worden, bekeerd te worden of niet bekeerd te worden. Maar het is een gans bovennatuurlijke, een zeer krachtige, en tegelijk zeer zoete, wonderlijke, verborgen, en onuitsprekelijke werking, dewelke, naar het getuigenis der Schrift (die van den Auteur van deze werking is ingegeven), in haar kracht niet minder noch geringer is dan de schepping of de opwekking der doden; also dat al diegenen, in wier harten God op deze wonderbaarlijke wijze werkt, zekerlijk, onfeilbaar en krachtiglijk wedergeboren worden en daadwerkelijk geloven. En alsdan wordt de wil, zijnde nu vernieuwd, niet alleen van God gedreven en bewogen, maar, van God bewogen zijnde, werkt hij ook zelf. Waarom ook terecht gezegd wordt dat de mens, door de genade die hij ontvangen heeft, gelooft en zich bekeert.

3/4 - 13 De wijze van deze werking kunnen de gelovigen in dit leven niet volkomenlijk begrijpen; ondertussen stellen zij zich daarin gerust, dat zij weten en gevoelen, dat zij door deze genade Gods met het hart geloven, en hun Zaligmaker liefhebben.

Efeze 1 vers 13: In Welken ook gij zijt, nadat gij het woord der waarheid, namelijk het Evangelie uwer zaligheid gehoord hebt; in Welken gij ook, nadat gij geloofd hebt, zijt verzegeld geworden met den Heiligen Geest der belofte.

45) nadat gij geloofd

Of, als gij geloofd hebt. Want deze verzegeling des Geestes geschiedt door het geloof, en op het geloof, Gal. 3:2.

46) verzegeld geworden

Deze wijze van spreken is genomen van de mensen, die tot versterking van enige beloften verzegelde brieven plegen te geven, en dat menigmaal met opdrukking van hun eigen wapen of beeld. De beloften van de vergeving onzer zonden, van onze aanneming tot kinderen en onze eeuwige erve, worden ons gedaan door het Evangelie, en worden door het geloof ons toegeëigend. De verzegeling des Geestes, die daarbij gevoegd wordt, is de wedergeboorte of vernieuwing van Gods beeld in ons, waarmede Hij onze zielen begaaft en daarop drukt, als wij in Christus geloven, om ons meer en meer te verzekeren van de uitvoering van zijne beloften, 2 Cor. 1:21,22, en 2 Cor. 3:18. En betuigt bovendien hetzelfde aan ons gemoed, als met een Goddelijke inspraak, waarover wij ook God als onzen Vader durven aanroepen, Rom. 8:15; Gal. 4:6, en roemen op de hoop der heerlijkheid Gods; Rom. 5:2, en Rom. 8:38,39.

Titus 3 vers 5-7: Heeft Hij ons zalig gemaakt, niet uit de werken der rechtvaardigheid, die wij gedaan hadden, maar naar Zijn barmhartigheid, door het bad der wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes. Denwelken Hij over ons rijkelijk heeft uitgegoten door Jezus Christus, onzen Zaligmaker; Opdat wij, gerechtvaardigd zijnde door Zijn genade, erfgenamen zouden worden naar de hope des eeuwigen levens.

12) door het bad

Dat is, door de wedergeboorte en vernieuwing des Heilige Geestes, die als een waterbad is, waardoor de vuiligheden onzer zonden gewassen en gereinigd worden, Ezech. 36:25-27, waarvan het waterbad des doops een teken en zegel is. Zie dergelijke wijze van spreken Rom. 4:11.

14) uitgegoten

Dat is, overvloedig medegedeeld. Hij blijft bij de gelijkenis van het water. Zie dergelijke Jes. 44:3; Ezech. 36:25 en Ezech. 39:19; Joel 2:28; Zach. 12:10; Hand. 2:17, en Hand. 10:45.

15) gerechtvaardigd

Dat is, vrijgesproken in het oordeel Gods, door toerekening der gerechtigheid van Christus en vergeving der zonden.

Romeinen 6 vers 3-9: Of weet gij niet, dat zovelen als wij in Christus Jezus gedoopt zijn, wij in Zijn dood gedoopt zijn? Wij zijn dan met Hem begraven, door den doop in den dood, opdat, gelijkewijs Christus uit de doden opgewekt is tot de heerlijkheid des Vaders, also ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden. Want indien wij met Hem één plant geworden zijn in de gelijkmaking Zijns doods, zo zullen wij het ook zijn in de gelijkmaking Zijner opstanding; Dit wetende, dat onze oude mens met Hem gekruisigd is, opdat het lichaam der zonde te niet gedaan worde, opdat wij niet meer de zonde dienen. Want die gestorven is, die is gerechtvaardigd van de zonde. Indien wij nu met Christus gestorven zijn, zo geloven wij, dat wij ook met Hem zullen leven; Wetende, dat Christus, opgewekt zijnde uit de doden, niet meer sterft; de dood heerst niet meer over Hem. Met volgende kanttekeningen :

7) in Christus Jezus gedoopt

Namelijk om te betuigen onze gemeenschap, die wij met Christus hebben door het geloof.

8) in Zijn dood gedoopt zijn?

*Dat is, door de doop verzekerd worden dat wij gemeenschap hebben aan Zijnen dood, waardoor niet alleen onze zonden voor God verzoend zijn, maar ook de Heilige Geest is verworven, door wiens werking de verdorvenheid, die in ons is, haar leven of heersende kracht is benomen, **hetwelk is de eerste trap onzer wedergeboorte; Tit. 3:5,6.** De apostel schijnt hier te zien op de wijze van dopen, in de warme Oosterse landen veel gebruikelijk, waar de mensen geheel in het water ingedoopt werden, een weinig tijds onder het water bleven, en daarna uit het water oprezen; en aan te wijzen, dat deze indoping en blijven in het water ene afbeelding is van Christus' dood en begrafenis, en het oprijzen uit het water van Zijne verrijzenis. Hetwelk ook op onze wijze van dopen door besprenging wel kan gepast worden.*

9) met Hem begraven

Dit is de tweede trap onzer wedergeboorte, die ons door den doop wordt verzegeld, namelijk de toeneming en volharding in de doding der zonde in ons, gelijk de begrafenis ene volharding was van den dood van Christus, Rom. 6:6.

10) tot de heerlijkheid des Vaders

Grieks dia; welk woord meest betekent door; dat is door de heerlijkheid des Vaders; doch wordt ook somwijlen voor tot genomen, hetwelk hier best past. Zie 2 Petr. 1:3.

11) also ook wij

Dit is de derde trap onzer wedergeboorte, die wij door de kracht der opstanding van Christus ontvangen, en ons door den doop wordt betekend en verzegeld; namelijk dat wij kracht ontvangen hebben om voortaan in nieuwhed des levens, dat is in heiligheid en reinigheid te wandelen; Ef. 5:26,27.

12) een plant geworden zijn

Of, tezamen geplant zijn; ene gelijkenis, genomen van een ent, die in een jeugdigen boom ingegrift wordt, welke tot ééne plant wordt met den boom en het sap des levens en der vruchtbaarheid uit hem trekt. Alzo, wil hij zeggen, die met Christus, als de stam, door het geloof zijn verenigd [waarvan de doop ook een teken is, Gal. 3:27], die verkrijgen door den Geest van Christus de kracht niet alleen om de zonden te doden en allengskens te begraven, maar ook om in nieuwhed des levens meer en meer op te staan en ter ere Gods heiliglijk te leven; Joh. 15:1.

13) onze oude mens

Alzo noemt hij de aangeboren blindheid en verdorvenheid des mensen, die wij van den eersten mens erven, die hij elders ook vlees noemt, gesteld tegen den nieuwen mens, die bestaat in kennis, heiligheid en rechtvaardigheid; Ef. 4:22; Col. 3:9.

14) met Hem gekruisigd is

Dewijl Christus onze zonden aan het kruis op zich geladen heeft, niet alleen om die te verzoenen, maar ook om dezelve te niet te doen, gelijk volgt. Zie ook Hebr. 9:14,26,28.

15) het lichaam der zonde

Dat is, de gehele massa of samenvoeging van deze verdorvenheid, welke is als een onzuiver lichaam, dat vele onzuivere leden heeft; Col. 2:11, en Col. 3:5.

16) te niet gedaan worde

Dit lichaam der zonde is wel van Christus geheel teniet gedaan, zoveel Zijne verdiensten aangaat, en is ook door Zijnen Geest in de wedergeborenen de kracht van heersen benomen, Rom. 6:12,14, maar moet allengskens meer en meer in ons vernietigd worden door denzelfden Geest, met nadere toe-eigening van den dood van Christus, gelijk Paulus daartoe de wedergeborenen vermaant, Rom. 8:13, en Rom. 12:2; Ef. 4:22; Col. 3:9, totdat dezelve in ons namaals geheel zal vernietigd worden; Hebr. 4:10.

17) niet meer de zonde dienen

Namelijk gelijk wij deden vóór onze wedergeboorte. Zie van dezen dienst der zonde nader verklaring Rom. 6:16,17,18,19.

18) die gestorven is

Dit is ene rede, genomen van de gelijkenis van een dood mens, die de werken van levenden niet meer doet en aan gene diensten meer is verbonden, waaraan hij in zijn leven verbonden was.

19) gerechtvaardigd van de zonde

Dat is, van hare macht vrijgemaakt of verlost. Want hier wordt eigenlijk niet gesproken van de vergeving der zonden, gelijk in de vijf voorgaande hoofdstukken, maar van de vernietiging van de macht der zonde; ene gelijkenis, genomen van een mens, die van den rechter gerechtvaardigd of vrijgesproken zijnde, ook meteen van de banden verlost en vrijgelaten wordt.